Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren …….… 2

Einar Offerdahl:
Villaveien i Bergen – et staselig bomiljø in memoriam ……..…... 3

Yngve Nedrebø:
Tørre spanske fluer, ormesaft og kvakksalveri …….…… 30

Yngve Nedrebø:
Litt om epidemiar i Fana (og mange andre stader) før i tida…… 35

Fra redaktøren:

Bjørn Davidsen har i en årrekke gledet leserne med sine oppskrifter på julekaker. I år slår han et slag for delikat utnyttelse av matrester, og gir oppskrift på en romjuls forrett.

Redaksjonen av dette nummeret er avsluttet i desember 2020. Dette har vært et spesielt år, og dette blir det siste nummeret av Bergensposten i 2020.

Vi ønsker leserne en god jul og et godt nytt år!

Yngve Nedrebø

Einar Offerdahl:

Villaveien i Bergen – et staselig bomiljø in memoriam

Villaveien går fra Olaf Ryes vei til Parkveien (opprinnelig en del av Olaf Ryes vei), oppkalt i regulerings-planen 1881 etter de store villaene som skulle komme til å prege gaten. Universitetet i Bergen har overtatt flere av husene til ulike formål. (*Bergen byleksikon*)

Bilde av oddetallsrekken (nr. 3, 5 og 7) kan sees i Per Jonas Nordhagen: *På Universitetets grunn*, s. 76. Disse husene - og nr. 9 - unngikk raseringen i forbindelse med nybyggingen i Universitetets regi.

Min favoritt blant gatene på Nygård har alltid vært Villaveien, en lokalitetet som ble regnet som en av Nygårdshøydens fornemste adresser. Eierne av bygningene, som ble oppført i tre - unntatt nr. 5, 9 og det nye nr. 10 - var særdeles pengesterke personer.

Under 2. verdenskrig ble alle husene okkupert av tyskerne, bortsett fra nr. 2 og 7 (basen «Bergen Town 1945. Tysk okkupasjon i Bergen våren 1945").

Jeg kjenner ikke til at noen har skrevet en artikkel om Villaveien før meg, men når man vet at gaten i sin gullalder – før universitetets byggeplaner førte til at tre av villaene ble revet - har vært en kulturell perle, som med sin eksklusive arkitektur og sine skjønne hager har vært en fryd for øyet for alle som i årenes løp har styrt sine skritt dit, kan det være på tide at byggherrene og de som overtok som nye eiere, blir trukket frem og får sin minnerune.

Villaveien 1

Villaveien 1 var opprinnelig en dobbelttomt, Olaf Ryes vei 13 og 15, fra 28.1.1898 betraktet som én eiendom frem til 22.11.1945, da adressen ble omgjort til Villaveien 1 (Stadsark. i Bergen). Ing. Henrik (Heinrich) Feldtmann (f. 1830 i Hamburg) var husets første eier. Han ble folketelt i Olaf Ryesvei 15 i 1885 og bodde der helt til han døde 4.3. 1896. Av Nygaards Parkselskab fikk han skjøte på anparten Olaf Ryesvei 13 23. des. 1885, tinglyst 8. jan. 1886 (Se Protokoll A.d. C. 17, panteregister for Bergen by: Nygård, Møhlenpris, Kalfaret m.m., side 44.) Villaveien 1 er en imponerende toetasjes trebygning i sveitserstil med ark og et boareal på over 700 m2. På sørsiden en dekorativ hage. Dette praktverket av et hus ble tegnet av arkitekt Schak Bull (1858-1956) og oppført av byggmester Carl Tvedt.

Jeg minnes at langt tilbake var huset malt i en tung brunfarge, deretter ble det lysegrønt, så gult med hvitt som virkningsfull kontrastfarge (jf. bilde 10). Til slutt - så lenge huset var i Krogh-slektens eie - hadde det den kuløren vi ser på bilde 1 nedenfor. (Foto: Hege Skarvatun, 28.10.2011.)

Ved FT 1900 bodde byrettsassessor **Kristoffer Vedeler** i 1. etasje med hustru **Louise**, f. **Bødker**, 2 døtre, 1 sønn og 3 tjenestepiker. I 2. etasje gullsmed **Marius Hammer**, ektefellen **Ulrikke**, 2 sønner, 3 døtre og 2 tjenestepiker. Vedeler kjøpte huset i 1897 for kr.

Villaveien 1

60.000.

Kjøpmann i fisk og sild **Amund Arnet** på Tyskebryggen var eier av O. Ryes vei 13-15 fra 1906 til han i 1916 solgte til konsul **Andreas Krogh**, for kr. 70.000 (Statsark. i Bergen).

I krigsårene ble huset rekvirert til boligkvarter for personale tilknyttet det tyske Røde Kors, som hadde overtatt Røde Kors-klinikken i Olaf Ryes vei 7 - nå Villaveien 1A - (basen «Bergen Town 1945. Tysk okkupasjon i Bergen våren 1945"). Turid Sveen (se nedenfor) forteller: «Da måtte alle flytte ut, men da krigen var over, vasket tyskerne fint etter seg og ga huset tilbake".

Det er ganske mange som har hatt sitt hjem i dette huset. Blant de siste beboerne før huset ble solgt, var **Margareth Sveen**, foreldrene hennes og de to døtrene. De hadde leiligheten i 2. etasje. I en Internettt-blogg har Margareth fortalt at **Marie Antoinette Krogh**, f. Magnus, og **Andreas Johan Krogh**, som kjøpte Villaveien 1, var hennes tippoldeforeldre. Jeg har funnet at de ble viet i Johanneskirken 13.9. 1899. Marie levde mellom 11.12.1879 og 8.1.1941. Andreas ble født 12.4.1870. Han døde på Lillehammer 20.7.1916. Oppgitt dødsårsak i kirkeboken: ulykkestilfelle. Han var kjøpmann og spansk konsul.

Ekteparet Krogh hadde fem barn: **1**) **Esther** (1900-59), gift med tyskfødte **Ludwig Ernst Hoff** (1899-1964). Hennes søstre var begge barnehagelærerinner: **2**) **Sigrid** (1904-56) og (**3**) **Mimmi** (1908-60). De drev barnehage hjemme i nr. 1 («Søstrene Kroghs barnehage») frem til ca. 1956. (**4**) **Arne** (1906-42) var direktør og konsul, disponent i firmaet Andreas Krogh AS (import av salt). G. m. Aase (1907-1979, pikenavn Hammerås. (**5**) **Truls** (1910-72) utdannet seg til lege.

Margareths oldemor var Esther Krogh Hoff. Hun bodde hele livet i Villaveien 1, skriver Margareth. Før hun og Ludvig ble skilt, fikk de sønnen **Ludvig Andreas Hoff** (1928-2000) og datteren **Esther** jr. (1924-97). Ludvig giftet seg

Esther Krogh Sælen. Portrettet er malt av en kunstner i Tsjekkoslovakia og er stilt til disposisjon av Margareth Sveen.

med **Helga Jordal** (1927-) og Esther med **Olaf Sælen** (1923-95). Esther og Olaf var Margareths besteforeldre. Deres gravsted (familiegrav) er på Møllendal kirkegård (bilde 4). Helt til sin død bodde de sammen i familiehuset, Villaveien 1. De hadde tre barn. To av dem er **Kari Elisabeth Sælen**, g. **Frid** (1948) og **Turid Birgithe Sælen** (1951). Turid valgte seg **Atle Sigurd Sveen** (1948) til livsledsager. Barna deres er **Margareth Benedikte Sveen** (1971) og **Frank Olaf Sveen** (1974). Frank er gift med Jessenia. De har to døtre: Cassandra og Carina. Margareth har også to døtre: Malin og Yasmin. Turid og Kari vokste opp i Villaveien 1 og gikk på Steinerskolen i Villaveien 5. Turid har i Margareths blogg fortalt mye interessant om sine barneår.

Når jeg betrakter portrettet av Margareths mormor, Esther Krogh Sælen, får jeg inntrykk av at hun må ha vært en resolutt dame. Dét bekrefter Margareth i en blogg. Mormoren var en som nesten alltid lyktes med å få ting gjennomført slik hun ønsket. Men hun var også av naturen generøs. - Hennes store glede var å stelle i hagen. Særlig var hun interessert i roser, som hun egenhendig plantet mange sorter av. Siden har Margareths kusine **Leila Marie Frid** (1972) omsorgsfullt tatt seg av hagens mange vekster.

Med sin fargerike personlighet engasjerte Esther seg i mange ting. Hun var for eksempel meget dyktig til å sy klær, og på sine eldre dager malte hun flotte bilder, gjerne med rosemotiv. To selvportretter hang i Villaveien 1 til hennes etterkommere flyttet ut og tok dem med seg. Det ene forestiller henne som 10-12 åring, det andre som eldre, omkring de 60.

Margareth husker Olaf Sælen som en snill og munter bestefar, med godt barnetekke. Han var en velsett mann i Villaveien og kjente alle i gaten. Han fortalte gjerne om dem til barna og

*Familien **Magnus.** Foreldre: kjøpmann **Christopher** (1845-1902) og **Marie** (1848-1931). Familiefar Christopher kjøpte Langes gate 3 mellom 1891 og 1900. Ved FT 1900 ble 9 familie-medlemmer oppført på denne adressen, i 1910 bare 5. Marie Antoinette (nr. 2 oppe til høyre) hadde giftet seg med Andreas Krogh året før. Andre søsken var også etablert andre steder. Lærerinnene Signe (1883-1963) og Aagot (1881-1954) ble boende i nr. 3 sammen med moren iallfall til hun døde 1931. Fra 1913 var de blitt leieboere. 14 personer Magnus er gravlagt i familiegravstedet på Møllendal. – Bildet er som digital kopi oversendt av Margareth Sveen til bruk i denne artikkelen.*

barnebarna. Noen ganger var det sant, det han sa, andre ganger bare skrøn, som troskyldige barnesjeler trodde på helt til de fikk øye på det ertende smilet hans. Han hadde kjennskap til mangt og mye, både faglige ting og annet. Han utdannet seg til kjemiker og var en driftig og oppfinnsom leder for Bebel Fabrikker. I en sum kan man si at han etterlot seg en skatt av gode minner.

Langes gate 3 (før rode 15 husnr. 83C) er ved siden av Fastings Minde og Møhlenprisbakken 2 det eldste i området. Både huset og hagen har jeg følt meg tiltrukket av helt siden jeg var barn.

Opprinnelig byggherre var Fredrich Frøyseth. Ny eier, og den som i 1842 fikk huset ombygd til dagens utseende, var artillerikaptein, senere oberstløytnant, Johan Frederik Sandborg (1793-1851) fra Trondheim. Gift 26.12.1827 med Marie Dorothea Elisabeth Kragh i Grong, der hun ble født 1805. Barn: Kjøpmann Hans Nikolai (1831-1883), Frederik Frithjof (1840) og Marie Sophie Frederikke (1838). I 1913 kjøpte

Oberstløytnant Johan Frederik Sandborg

kommunen huset, og i 1932 ble det overtatt av Bergen Museum.

I en av bloggene til Margareth Sveen ble leserne gjort kjent med Bebel Fabrikkers virksomhet og disponenter opp gjennom årene. Ovennevnte Olaf Sælen var sønn av Rasmus Sælen (1896-1942) og kona Birgitte. Rasmus overtok Bebel Fabrikker i Bergen i 1923. Foretagendet ble etablert i 1905 og feiret i 2005 sitt 100-årsjubileum.

Rasmus startet produksjonen av skokremen *Bjørnekrem*. Så vidt jeg vet produseres den ennå på Bebel fabrikker, etter Rasmus' hemmelige og unike oppskrift. Olaf ble firmaets leder i 1942 etter farens død. Han fortsatte tradisjonen med skokrem og blekk, men gikk også nye veier og videreutviklet Bebel fabrikker til en ledende merkevarebedrift i Norge. Adressen var i 1958 Prof. Hansteens gt. 58 - «Industrihuset» (*Bg.adr.b.*), mens den per 2012 holder til i Lonaleitet 40, 5267 Espeland.

Ekteparet Turid og Atle Sveen ledet driften av Bebel Fabrikker fra 1997. Atle førte videre håndverket etter svigerfar Olaf og uteksperimenterte nye produkter. Turid sto for markedsføring. Margareth er 4. generasjon i Bebel Fabrikker. Hun har fått bedriftens håndverk og tradisjoner inn med

morsmelken. Hun gikk inn i bedriften i 2009 og er nå dens daglige leder.

Gjennom årene har Bebel Fabrikker hatt flere skopusserboder i Bergen, som har vært blikkfang i bybildet. Jeg minnes Bjørneboden ved «Små-Norge» på Ole Bullplass og ved «Rundetårn» på nedre Torget.

Det er ikke mye jeg vet å fortelle om dr. Truls Krogh. Ved kommunevalget i Bergen 1934 var han listeført som medisinsk student og hadde samme adresse som *Bg.adr.b.* oppgir for familien i årene 1920 og 1924-25: Olaf Ryes vei 13/15. Neste opplysning finner vi i *Bg.adr.b.* 1958. Da bodde han fortsatt i samme huset (nå omdøpt til Villaveien 1), med sin kone Ruth (21.8.1910-5.2.1994), søstrene Esther og Mimmi og svoger, disponent Olaf Sælen. Så langt vi videre kan følge ham, hadde Truls Krogh iflg. tlf. kat. for 1972 kontor i Walkendorfs gate 8, med privatadresse Strandveien 14 i Eidsvåg.

Han døde 31.8. og ble gravlagt. 9.9.1972 på Møllendal i Konsul Andreas Kroghs familiegravsted (felt H00, rad 01, gravnr. 14 (bilde 4). Her ligger også broren Arne (gr.l. 3.2.1942) og de andre søsknene og deres foreldre, Andreas og Marie. Truls' kone, Ruth Krogh, døde hos deres datter i Trondheim og er gravlagt der. Turid Sveen har fortalt at hun var et engasjert medlem i Dameforeningen i Røde Kors.

Jeg husker at av utseende var Truls Krogh middels høy, noe fyldig, og rund i ryggen, iallfall på sine aldre dager, og han ble tidlig hvithåret. [Under et sykebesøk hos far i 1968 fortalte han at han som gutt kjøpte bongbonger i våre besteforeldres butikk i Herman Foss' gate 10. Artig.]

- Turid Sveen skildrer Truls Krogh som en fin, omsorgsfull lege, som holdt pasientene i hånden når de var redde, og satt med dem og trøstet.

Villaveien 1A

Villaveien 1A (Olaf Ryes vei 7) . Fotografiet er tatt mellom 1907 og 1920. Ukjent fotograf.

Det var legene Olaf Christie, Klaus Hansen, Jørgen Christian Aall Sandborg og Joachim Wiesener som av Nygaards Parkselskab fikk skjøte på tomten Olaf Ryesvei nr. 7. 24. august 1886, tinglyst 27. august s.å. (Se protokoll A.d. C.17, Panteregister for Bergen by: Nygård, Møhlenpris, Kalfaret m.m., side 44.) Formålet var å opprette en privat klinikk. Klinikken ble solgt til **Bergen Røde Kors** i 1905. Den hadde 31 sengeplasser. I Røde Kors' regi ble klinikken drevet til den ble nedlagt i 1957 (Bergen bys historie, bd. IV s. 792).

I folketellingslistene for årene 1900 og 1910 kan vi lese navnene på pasientene og personalet. 1910-tellingen nevner at «Kliniken indeholder 21 værelser der alle benyttes som sykeværelser eller til betjeningen. Heraf 4 kvist- og 4 kjælderværelser. Dessuden [1 kjøkken], 2 operationsstuer og badeværelse.» Antall pasienter og personale til sammen: 34. I krigsårene ble huset rekvirert av tyske militære myndigheter (jf. s. 111). Da måtte Røde Kors flytte sine pasienter til Storetvedt hospital, opprettet i Fana gymnas.

Etter nedleggelsen av klinikken ble Olaf Ryes vei 7 for noen år drevet videre som Diakonissenes Pleiehjem. Arealet mellom nr. 1 og 1A blir brukt av Muséhagen til å dyrke frem planter under glass (dvs. i drivbenker) og til oppbevaring av kompost m.m.

I begynnelsen av 1990-årene besluttet kommunen at huset skulle ha adresse Villaveien 1B. Nabohuset, Villaveien 1, skulle hete Villaveien 1A, men det satte Esther Sælen seg imot, og kommunen måtte imøtekomme protesten.

Fra 1966, iflg. *Bergen byleksikon*, overtok Universitetet (UiB) bygningen til kontorformål. Først for Zoologisk institutt til 1991. Siden hadde universitetets administrasjon sine kontorer her, til de flyttet inn i «Administrasjonskvartalet» (dvs. bl.a. Christies gate 18). Deretter rommet Villaveien 1A Centre for Medival Studies (CMS) og Nordic Centre for Mediaval Studies (NCMS).

Villaveien 2

Jeg har alltid syntes at Villaveien 2 må ha vært et skjønt hus å bo i. Som det første på partallsiden, lå det med langsiden ut mot Olaf Ryes vei. Nærmeste naboer var Villaveien 3 og 4. Gjennom en smijernsport kom man inn i en velstelt hage, og en singelgang førte frem til inngangsdøren.

Ved FT 1891 og 1900 eide **Lars Christoffer Nordgreen** (1844-1916) dette huset. Han hadde fått skjøte på eiendommen fra Nygaards Parkselskab 21. juli 1887, tinglyst 26. juli s.å.

Nordgreen var grosserer i manufaktur og kortevarer. Han var gift to ganger. Først med **Rebekka Stoltz Nordgreen** (1847-76). Deretter med **Hanna Stoltz Nordgreen** (1855-1941). Hun var født i Sandviken. Kanskje en yngre søster av Rebekka?

Ved FT 1900 talte husstanden 11 personer: Lars og Hanna med 6 barn og et tjenerskap på 3.

Går vi tilbake til FT 1875, hadde familien da adresse Nedre Berge på Nygård. Husstanden besto av Lars, Rebekka sr. og barna **Sverre** (1869-), **Ragna** (1871-1953) og **Trygve** (1875-79), alle født i Bergen. Trygve hadde en bror med samme navn, som døde bare 5 måneder gammel i 1874, da familien bodde i Nygårdsgaten 6.

Ved neste FT (1885) bodde de i Herman Foss' gate 8, 2. etasje. Til stede utenom foreldrene var Sverre og Ragna fra første ekteskap og **Kristoffer Stoltz Nordgreen** (1879-1943) fra andre. Kristoffer ble senere skipsreder.

De neste søsknene som kom til, var **Øyvind** (1880-1957), **Rebekka** jr.

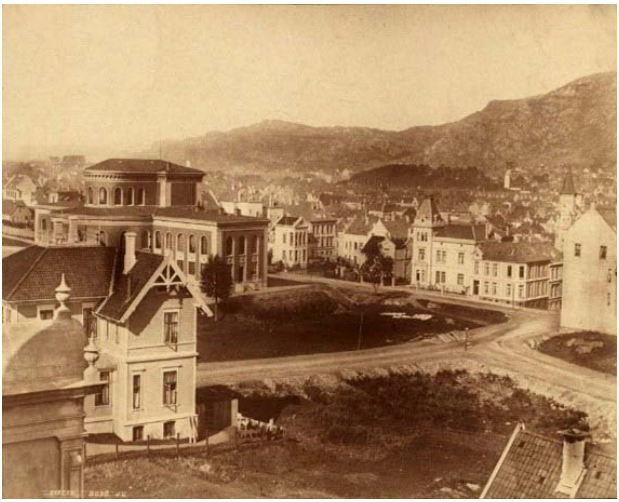

Trevillaen t.v. er Villaveien 2, fotografert av skotten William Dobson Valentine (1844-1907) før nr. 4 og 6 ble bygget. Jeg antar at fotoet ble tatt fra nr. 9 (tårnet?). Vi skimter også taket på nr. 10 (t.h.) - Ellers ser vi bl.a. Olaf Ryes vei, Parkveien, Muséplassen 1 og 2, Museet og den botaniske hagen (i anleggsfasen 1897-99).

Villaveien 2. Foto fra 23.8.1956. Norvin Reklame-foto.

(1881-1964), gift **Kjøde**, så **Erling** (1883-1940) og **Leif** (1890-1926). Listene over stemmeberettigede ved kommunevalget i 1904 og stortingsvalget 1906 viser at Lars og Hanna fortsatt bodde i Villaveien 2. I 1906 er riktignok bare Lars oppført, siden kvinner ikke fikk stemme ved stortingsvalget den gangen.

Adressen er Villaveien 2 også ved FT 1910. Lars var da lagersjef hos manufakturfirmaet Sundt & Co. Hanna husmor uten «særligt Erhverv". Ragna kontordame på et frøkontor, ugift. Erling murmester, «netop Etablert". Rebekka kontordame på handelskontor, ugift. Leif kontorist ved et petroleumskompani og Øyvind skipsmegler.

Trolig er alle familiemedlemmene gravlagt på Møllendal. Bilde 9 nedenfor viser gravstedet til bl.a. Lars og Hanna.

I 1933 ble villaen kjøpt av Bergen Røde Kors for midler av I. Hysing Olsens fond, som hjem for eldre sykepleiersker.

Til liks med de andre eiendommene institusjonen hadde i nærmeste nabolag: Villaveien 4 og Olav Ryes vei 17 og 19, ble nr. 2 kjøpt av Universitetet i 1956. Mens Røde Kors hadde brukt nr. 2 og 4 slik de var ment: til bolighus, og tatt godt vare på både bygningene og hagene, kjøpte ikke Universitetet husene for å bruke dem, men for å rive dem ned.

Villaveien 3

Den første som sikret seg denne eiendommen (selger: Nygaards Parkselskab), var skomakermester John Vickers Scarborough (1820-91), opprinnelig fra Liverpool. Han solgte eiendommen til Iver S. Høiland, som i sin tur solgte den til statsadvokat **Peter Theodor Stoud Platou** (1852-1906), sønn av borgermester i Bergen, Carl Nicolai Stoud Platou, og hustru Christence Dorthea, f. Nielsen. Skjøtet er datert 11. april 1891, tinglyst 21. april s.å. Peter var gift med **Wenche Platou** (pikenavn **Mohn**), f. 1859, d. 1891, siste adresse Villaveien 3. Peter ble før 1899 sorenskriver på Østre Toten, Hoff sogn, og døde der.

Ved FT 1900 er kjøpmann **August Christian Mohr** (1841-1914) oppført som eier.

Han var gift med **Johanna Dorothea Mohr** (1844-1929). Sønnen **Anton Mohr** (1874-1915)

bodde der også, samt tjenestepiker. August og Johanna er gravlagt på St. Jacobs kirkegård.

Anton hadde datteren Augusta Antonette Mohr (1911-29). Begge har fått sitt siste hvilested i «Overlæge Peter Jørgensens familiegravsted", Møllendal.

Familien **Riisøen** bodde i huset ved FT 1910. Eieren, **Edvard Riisøen** (1879-1963), var kjøpmann i kolonialbransjen (grossistfirmaet M.G. Riisøen i C. Sundts gate 19), gift med **Astrid**, født **Krohn** (1880-1955). På det tidspunktet (1910) hadde de døtrene **Eva** (1902), **Daisy** (1905) og **Elsa** (1907). Senere tilkom **Edvard** jr. (1916-77). Han ble kompanjong i firmaet. Etter noen år i Parkveien 38 (se *Bg. adr.b.* 1924-25, og kommunevalg-lister 1934), flyttet ekteparet til Fana. Edvard sr. og jr. og

I rekkefølge fra venstre: Villaveien 5, 3 og 1. Foto: Hege Skarvatun, 28.10.2011.

Villaveien 3, fotografi av Hege Skarvatun 9.3.2020.

Astrid hviler i familiegravstedet Riisøen på Midttun.

Ved kommunevalget 1934 var nr. 3 bebodd av kjøpmann **Fredrik Ellertsen Anthonisen** (1878) og frue **Henriette Marie** (1884), samt bygn.ing. **Laurentius Eide** (1896) og kona **Annie** (1902).

I min barndoms- og ungdomstid hadde **Inger Valeur Kragh** (1904-76) sin leilighet i 2. etasje. Hun var fhv. kontordame. Fru Oda Kragh Grande (1881-1959) bodde der også. Begge er gravlagt på Møllendal under samme gravminne. Jeg husker at hagen var vakker og velstelt, omgitt av et smijernsgjerde med port. I forbindelse med en rehabilitering helt på slutten av 1990-tallet, ble hagen rasert og gjerdet fjernet. Etter den tid har jeg ikke besøkt Villaveien, men dette fotoet, tatt av Hege Skarvatun, viser at utearealets tidligere funksjonsnivå ennå ikke er gjenopprettet. I Villaveiens gullalder ville en slik estetisk og trivselsmessig nedtrapping vært utenkelig.

Villaveien 4 og 6

Iflg. Stephan Tschudi-Madsen: *Honnør til en hånet stil*, s. 167, var brødrene **Ellert Andreas** og **August Wallendahl** byggherrer til villaene nr. 4, 6 og 10 i 1896. Men på siden foran i boken sier han at nr. 6 ble bygget av (*sic!)* maleren **Bjørn Smith-Hald** - i 1889. Det som er riktig, fremgår av panteregisteret for Bergen by 1823-96, s. 44, hvor det står at Bjørn fikk skjøte på Villaveien **6** den 31. oktober 1890, tinglyst 4. november s.å. Det var egentlig kunstmaler *Frithjof* Smith- Hald (f. 1846 i Kristiansand), far til Bjørn, som stod bak transaksjonen. Bjørn (1883-1964) var da bare en liten gutt.

Ett av Bjørns bilder er portrettet i Bergen off. bibliotek av Valborg Platou, som var biblioteksjef 1883-1909.

Parkveien 3A med Villaveien 4 i bakgrunnen.

Å.M. Torvanger i *Norsk kunstnerleksikon* skriver at Schak Bull tegnet nr. 6 i 1890. Familien Smith-Hald er registrert i nr. 6 ved FT 1891, men allerede ved FT 1900 var huset solgt til skipsreder Jakob Rytter Olsen.

Panteregisteret forteller videre at Ellert Andreas Wallendahl ble eier av nr. **4** i 1896 (skjøte datert 15. februar 1896, tinglyst 21. februar s.å. Om August, se Villaveien 10 senere).

Ellert/Eilert Andreas Wallendahl (1859 -1927) er av en eller annen grunn ikke nevnt hverken i FT-listene for 1900 eller i manntallet ved kommunevalget i Bergen 1904. Først i 1906, ved stortingsvalget, finner vi navnet hans. Ved FT 1910 var han igjen fraværende fra nr. 4. Antatt oppholdssted Tyskland.

Ellert og August var sønner av Rasmus Wallendahl (1823-1896) og Johanne Cathinka Boalth (1837-1917). Ellert og hans 5 år yngre bror etterfulgte Rasmus som grosserere og direktører for jernvarehandelen Wallendahl & Søn i Strandgaten. Grunnlegger, i 1822, var deres bestefar Ellert Andreas Wallendahl senior (1793-1880). Forretningen begynte som en «alminnellig bondehandel», men den vokste, og i 1839 var den byens største jernhandel. På slutten av 1850-årene mistet Ellert sr. synet og trakk seg ut av firmaet. Som eneste sønn ledet Rasmus forretningen på egen hånd fra 1857 til 1886. Under hans og sønnenes lederskap utviklet Wallendahl & Søn seg etter hvert til et stormagasin med en rekke avdelinger. Som et fremtredende firma i bransjen drev de en mangeartet detaljhandel og en utstrakt engros-virksomhet.

Ellerts første kone var **Alice Dahl**. De giftet seg i Domkirken 20.9.1886. BaBarn: Rasmus (1887-1916) og Otto (1889-1953). Ekteskapet ble senere oppløst, og Alice levde som rentenist resten av sine dager. Ellert giftet seg igjen med **Signy Ska-**

Tre generasjoner Wallendahl

T.v. Ellert Andreas Wallendahl sr. (1793-1880), som tok borgerskap i Bergen. Han var gift med Anna Ida f. Østrup, se under.

Deres sønn Rasmus Wallendahl (1823-1896) overtok handelen og utviklet den til å bli ledende i Bergen. Han var gift med Johanne Cathinka Boalth (1837-1917). De fikk barna Ellert Andreas jr., August og Benedicte.

Ellert Andreas Wallendahl jr. (1859-1927) tok over firmaet.

Ellert Andreas Wallendahl.

Anna Ida Wallendahl,
født Østrup.

Rasmus Wallendahl.
Ungdomsbilede efter Daguerreotype.

Ellert Wallendahl.

Rasmus Wallendahl.

gen (f. 1878 i Nordfjordeid). Datoen har jeg ikke funnet, men av Bergens Adressebok fremgår det at iallfall t.o.m. 1924/25 var Signy ugift. Hun og moren Camilla delte en leilighet i Borgermester Platous gate 9. Signy arbeidet i de årene som telegrafistinne og kontordame. Samlivet med Ellert ble altså ikke av lang varighet, siden han døde 31.12.1927 - som «fhv. kjøpmann» - som det står i JK 1916-1950. Etterpå, til Camilla selv døde i 1934, bodde de to enkene sammen i nr. 4. I 1956 kjøpte Universitetet Villaveien 2, 4 og 6. Signy flyttet til Villaveien 10 og bodde der livet ut. Hun er gravlagt på Assistent-kirkegården sammen med mannen og hans besteforeldre og foreldre.

Det eksisterer fremdeles et legat som bærer Signy og Ellert Wallendahls navn. Hvert år kan studenter ved UiB søke om midler fra legatet.

Far til Camilla var bergenseren Peder Schreuder Boalth. Han var både proprietær, hotelleier og landhandler - en drivende kar som lyktes svært godt med alle sine virksomheter. Han var i slekt med Jens Boalth, rektor ved Bergen Katedralskole 1756-80. Døde 64 å.g. i 1882. Camillas mor het Anna Rosalie Karoline Brandis, f. i Tyskland 1822, d. i Eid 1910. Hun drev gården og hotellet videre etter at mannen døde.

Ved FT 1900 bodde eieren skipsreder **Jacob Rytter Olsen** (1849-1917) og kona **Johanne Georgine (Gina) Olsen** (1858-1934) i nr. 6 med to sønner og tre døtre, foruten to tjenestepiker. Gina var født i Kinn prestegjeld, på poststedet Krokane utenfor Florø. Sønnene var **Olaf Johan Grolle Olsen** (1881-1963) og **Ingolf Hysing Olsen** (1883-

***Villaveien 4**. F.v. Signy Skagen Wallendahl (1878-1966) og moren, Camilla Boalth Skagen (1848 -1934) fra Nordfjordeid, enke etter o.r.sakfører Johan Fr. Skagen (1838-1908). Den landskjente portrettfotografen Christian Bøbak (1891-1955) tok bildet på bestilling, innenfor tidsrommet 1928-1931. Han hadde eget firma i Torgalm. 4 fra 1928. - T.v. taket på Villaveien 2.*

Skipsreder Olaf Johan Grolle Olsen

Louise Marie Grolle Olsen

1961). Begge ble medarbeidere i farens rederi, men etter at denne døde i 1917, ble navnet endret til O. Grolle Olsen & I. Hysing Olsens rederi. Deres tre søstre var: **Letta** (1885), **Joanna** (1887 -1975) og **Gina** (1888). • Joanna Rytter Olsen ble gift borgerlig med kjøpmann Gunnar Bradley (1878-1951), gravlagt Møllendal. • Gina Rytter Olsen d.y. var ugift rentenistinne. Bodde 1922 i Kalfarveien 102a sammen med moren og broren Ingolf. Døde 2.9.1957, gravlagt Vestre gravlund, Oslo.

• Letta Rytter Olsen var elev ved Røde Kors i Kristiania i 1910. Gift 17.6.1911 i Johanneskirken med tannlege Kristian Kongsli fra Nordre Fron.

Ingolf var den første som forlot «redet». G. m. Ingrid Berle Martens (1888) i DK 11.5.1908. Ved FT 1910 bodde de i Wolfs gate 3/5A, og senere i Allégaten og Kalfarveien. To av søstrene fikk også nye adresser da de giftet seg. Jeg vil derfor konsentrere meg om den eldste av barna, Olaf, som ble eier av nr. 6 etter foreldrene, og fortsatte å bo der livet ut med sin kone Louise og «husassistenter».

Skipsreder **Olaf Grolle Olsen** og **Louise Marie**, f. Martens (1886-1979) giftet seg borgerlig 17.4.1920.

Louises navn er knyttet til dr. Martens sykehus for sinnslidende i Fløen, *Møllendals asyl*, som ble opprettet av farfaren, brigadelege Daniel G. Martens (1817-1898). Det ble drevet videre av sønnen, Einar G. Martens (1858-1932), og deretter av Einars datter, Louise Grolle Olsen, og hennes mann Olaf Grolle Olsen. I 1962 ga Louise asylet til stiftelsen Dr. Martens sykehus. Husene i Fløen ble revet, og i Hatleveien 7D ved Neevengården sykehus (nå Sandviken sykehus) ble det reist et nytt

Dette bildet av kokkepike, stuepike og to oppvartings-damer hos fru Louise Grolle Olsen er illustrerende for den tjenerstab som herskapet i de andre husene i Villaveien kunne ha. Bildet tatt før 1960 av ukjent.

bygg for institusjonen, formelt underlagt Sandviken sykehus. For sin humanitære innsats ble Louise tildelt kongens fortjenstmedalje i gull 1.7.1963. Både Olafs far og Olaf selv var legatstiftere, hhv. *Skipsreder R. Olsen og hustru Johanne Georgine Olsens legat* for ansatte, stipendiater og studenter ved UiB, og *Olaf Grolle Olsen og Miranda Bødtkers legat* for botanisk forskning ved UiB. Olaf var interessert i botanikk og var tidlig med i ledelsen ved Bergen Museum.

I 1934 fikk Olaf eiendommen Tingviken i Utne, Hardanger, i gave fra eieren, den britiske adelsmannen John Bell. Ekteparet Grolle Olsen brukte Tingviken flittig om somrene, der de fant fred og hvile og styrke for kropp og sinn. Tingviken ble gitt UiB som testamentarisk gave fra Olaf og Louise den 26.10. 1960. Eiendommen ble overdratt vederlagsfritt i 1968 og tatt i bruk i 1971.

Louise fikk iflg. Bergens adressebok bo i nr. 6 også i årene 1963/64 og 1965/66. På sine eldre dager ble hun syk. Hun døde som 93-åring i Hatleveien 7D, som ved skjebnens ironi var adressen til det nye Dr. Martens sykehus. Ekteparet er standsmessig gravlagt på Møllendal i brigadelege Daniel Georg Martens Familiebegravelse.

Både nr. 4 og 6 lå tilbaketrukket fra veien med en romslig hage foran. Jeg husker at nr. 6 hadde et forseggjort mini-stabbur plassert ved gjerdet mot veien, i en lignende stil som huset og i samme rødbrune farge. Turid Sveen

(Villaveien 1) har et minne om familien Grolle Olsen: «De var anonyme. Jeg husker det var et langt inngangsparti i en nydelig hage. Når vi ringte på, måtte vi trekke i en lang snor, og da bjellet det. Så kom en hushjelp med hvitt forkle og lukket opp. De hadde en liten bulldoghund, og den var iført røde og hvite klær og toalettpapir festet i lommen.»

Etter at Universitetet overtok, ble alle de gamle villaene på partallsiden revet, bortsett fra det nye nr. 10. Men de ble først midlertidig leid ut og fikk stå i fred til Universitetet trengte tomtene da Studentsenteret skulle bygges i slutten av 1960-årene. Det er et stort savn for oss som minnes hvilken estetisk nytelse det var å spasere gjennom Villaveien den gang husrekkene på begge sider var intakte, så nær som det gamle nr. 10.

Villaveien 5

Skomakermester John Vickers Scarborough (se Villaveien 3) må ha vært noe av en tomtespekulant, for ikke nok med at han kjøpte tomten til nr. 3: han skaffet seg også skjøte på nr. 5, den 3. mai 1887, tinglyst 7. mai s.å. iflg. panteregisteret for Bergen by 1823-96.

Villaveien 5 ligner på et lite slott, oppført i nyrenessanse for kjøpmann **Jacob Kroepelien** (1863-1926). Husstanden Kroepelien besto ved FT 1900 av kona **Dagny Gran Kroepelien** (1867-1932), to sønner og en datter - alle med mellomnavn Gran - og tre tjenestepiker.

Kjøpmann, skipsreder, konsul og statsråd **Fredrik Ludvig Konow** f. 23.6.1864, kjøpte huset i 1914 og beholdt det til han døde 14.8.1953, 89 år. Gift 1) **Birgit Helene Schjøtt**, f.

28.11.1887, d. 22.8.1901 i Bergen. Datter av repslagermester Hagbart E. Schjøtt og Johanne L. Jordan; 2) **Karen Doris Elisabeth (**«Lucy»**) Rieck**, f. 29.3.1878 i Kristiania, d. i Bergen 15.5.1956. Foreldre: kommandør Ludvig O. Rieck og Elisabeth Bruun Lyng, Begge vielsene fant sted i JK, hvor også ektefellenes begravelser ble forrettet.

Birgit

I to perioder var Konow finansminister. Mottok kommandørkorset med stjerne av St. Olavs orden 1913.

Nye eiere etter Konows død var først Rudolf Steinerskolen, mellom 1954 og 1969, deretter UiB, som ga rom for Bergens Teatermuseum og Teatervitenskapelig institutt. I 1999 kom

huset igjen i privat eie, brukt både til beboelse og næringsvirksomhet.

Steinerskolen er en privat institusjon som gir undervisning på 1. til 9. klassetrinn etter antroposofen Rudolf Steiners pedagogiske prinsipper. Steinerskolen i Bergen ble opprettet i 1929, men først etter noen år med ambulerende undervisning i private bolighus, fikk skolen lokaler i Vestre Torggate 5-7, fra 1932-54. I 1969 ble nåværende bygninger oppført i Rieber Mohns veg 15 i Fana.

Bergens Teatermuseum ble opprettet i 1919. Fra først av ble samlingen huset og utstilt i Det Gamle Teater på Engen, inntil bygningen ble totalskadd under et bombeangrep 1944. Heldigvis ble viktige objekter reddet og kom under Manufakturhusets tak. I 1980 ble museet med sin assorterte kolleksjon gjenåpnet i Villaveien 5.

Stiftelsen ble oppløst i 1998, og hele samlingen overført til Universitetsmuseet i Bergen, avdeling for kulturhistorie. I 2008 ble gjenstandene digitalisert og flyttet til et ombygd tilfluktsrom i Realfagbygget, av sikkerhetsmessige grunner. (Wikipedia)

Villaveien 7 er en trevilla i herskapelige dimensjoner. Tomten hadde kjøpmann Joachim Lehmkuhl fått skjøte på 3. desember 1886 fra Nygaards Parkselskab. Så langt tilbake vi kan huske var huset malt i en mørk brunfarge, og denne kuløren har det hatt inntil ganske nylig. Oss bekjent har nr. 7 kun vært bolig for private helt siden villaen i 1887 ble bygget for rentenist enkefru **Katharina** (eller Cath(a)rine) **Rogge** (pikenavn **Bredal**). Fødselsåret hennes er angitt forskjellig i FT 1885, 1891 og 1900: hhv. 1825, 1821 og 1827. Ved FT 1865 er alderen oppgitt til 39 år. Hennes ektefelle var kjøpmann, senere rentenist Johan Randulf Bull Rogge, f. 1822, d. 1883. Før hun flyttet inn i nr. 7 med sin sønn, lege **Christopher Rogge** (1854-1944), bodde hun som rentenist sammen med 3 sønner og 1 datter i 2. etasje i Strandgaten 13, iflg. FT 1885. Ved FT 1891 og 1900 er hun og Christopher - med tjenestepiker - på plass i Villaveien 7.

Frem til fru Katharina Rogge døde 28.10.1910 var hennes adresse fremdeles (Søndre) Villavei 7. Siden ektefellen hørte til Korskirken da han døde, er det rimelig at han ble gravlagt på Korskirkens Assistentkirkegård ved Stadsporten og at Katharina kom dit også.

Der står iallfall en inngjerdet gravstein som ikke har lesbare navn, bare minneteksten » I. C. Rogges Familiebegravelse".

Jeg vet ikke hvor lenge Christopher ble værende i nr. 7, men av *Bg. adr.b*. ser jeg at han i 1920 bodde i Strømgaten 56, i 1924 i Vetrlidsalm. 1. Adr. i 1942: Store Parkvei 22b.

Christopher og hans søsken er gravlagt på Møllendal. Han var gift med Anne Henriette Rogge, f. Carlsen (1870-1927). De hadde iallfall to sønner. Harald Rogge (1908-1958), cand. jur., gravlagt under samme gravminne som foreldrene. Albert Rogge (1910-95) var øyelege som faren. Hans grav er på Øvsttun.

Beboere per 1934 var h.r.adv. **Leif Wiese** (1866), kona **Betty Elisa** (1879) og sønnen **Georg Ellerhusen Wiese** (1909).

Senere kom ekteparet **Finn Knag** (1929-2000) og **Siren Krohn Knag**

(1933-2013). Hun var en ærverdig dame, med en meget lukrativ hobby: å sy lampeskjermer, forteller Turid Sveen. Datteren Elin Merethe dyrket svømmesporten og drev det til å bli norgesmester, med 18 gull og i alt 27 medaljer.

Finn Knags bestefar var snekkermester Chr. Knag (1855-1942), som i mange år drev sitt møbelfirma i Domkirkegaten 6, i kompaniskap med sønnen, snekkermester Alf Knag (1892-1975), far til Finn. Salgsfilialen Interiørkunst AS ble åpnet i Starvhusgaten i 1938. Senere flyttet til Olav Kyrres g 9 med Finn Knag som daglig leder.

Villaveien 9

Dette praktbygget i nyrenessansestil var kjøpmann og skipsreder **Joachim Ehrenreich Lehmkuhls** privatbolig, tegnet av Schak Bull tidlig i hans karriere - i 1884 iflg. Å.M. Torvanger: *Norsk kunstnerleksikon* og P.J. Nordhagen: *På universitetets grunn, s. 175*). *Bergen Byleksikon* angir 1884 som byggeår. Av folketellingslistene fremgår det at familien (med tjenerskap) hadde tatt nr. 9 i bruk allerede i 1885 - litt rart siden skjøtet fra Nygaards Parkselskab på eiendommen først forelå 15.12. 1885, tinglyst 18.12. s.å. Det er derfor rimeligere å sette byggeperioden til 1885-86. Det må ha vært en lykke å bo i et hjem av så høy standard både inne og ute og med en fantastisk panoramautsikt fra stuevinduene som vender mot Puddefjorden, og fra tårnet. Også for oss er det en estetisk nytelse å la blikket hvile på nr. 9 som begynnelse eller avslutning på en spasertur gjennom gaten. - Schak Bull var alltid nøye med detaljene og yndet å utstyre husene sine med forskjønnende ornamenter. Ikke alltid har ettertiden tatt vare på utsmykkingen. For eksempel er dekorasjonene på nr. 9 langs gavllinjene nå ikke lenger de originale. Disse kan vi skimte i venstre bildekant av bilde 7.

«Knut Fægri's hus» - Universitetes representasjonsvilla.

Joachim ble født 4.6.1822 i Bergen og døde 8.1.1905. Gift i Korskirken 5.8.1851 med **Juliane Sofie Lehmkuhl** (pikenavn Hammer), f. 1819 i Bergen. Begge døde i Villaveien 9, Juliane 28.11.1893. (Ved en lapsus er hennes bosted oppgitt til Villaveien 7 i kirkeboken for Johannes menighet 1885-1915. Jf. Villaveien 7 ovenfor.) Ekteparet fikk mange barn: én sønn og fire døtre. Disse var (nevnt etter alder): **Else Helene** (1854), **Christoffer Didrik** (1855-1949), **Eveline Johanne** (1857), **Henriette Juliane** (1858), **Hermanna Augusta** (1862-1941).

• FT-listene nedenfor viser at ingen av de fire eldste barna bodde sammen med foreldrene i Villaveien 9, bare Hermanna. Hun er folketelt i nr. 9 både i 1885 og 1900. Etter at Joachim døde, ble Hermannas adresse Allégt. 48. Hun endte sine dager på Blichfeldts Aldershjem, Årstadveien 95, den 26. juni 1941.

• Gransker vi de tre siste folketellingslistene hvor hans far er oppført, bodde Christopher (eller Kristof(f)er) i Nikolaikirkealmenning 4 i 1885 og i 1891 i Allégaten 64. I 1900 er han ikke registrert ved tellingene i Bergen.

Kristofer Lehmkuhl (foto: Wikipedia) var arbeidsminister i Chr. Michelsens regjering 1905-07. Han huskes særlig som en av forkjemperne for etableringen av NHH og blir gjerne kalt «Høyskolens far». Et monument over ham ble bekostet av hans sønn Joakim Lehmkuhl d.y. Det ble på bestilling utført av billedhuggeren Ørnulf Bast og avduket ved Handelshøyskolen 15. juni 1965. Et enda mer synlig hedersbevis ble Kristofer til del da han i 1923 fikk seilskipet «Statsraad Lehmkuhl» oppkalt etter seg. Tolv år senere mottok han øverste og fornemste grad av St. Olavs orden, Storkorset (1935).

Kristofer ble gift 7.10.1886 i Korskirken med Christian Michelsens søster **Magdalene Marie** (1865-1924). Etter hvert kom 4 barn til verden: Herman Kristoffer (1887), Lilly (1890), Sigrid (1893), Joakim (1895). I 1903 ble ekteparet eiere av Christies gate 19, som i årene 1888-1902 hadde tilhørt Magdalenes far, forretningsmann, konsul, politiker, sparebankdirektør og børskommisær Jacob Andreas Michelsen (1821-1902). Nr. 19 ble i 1882 oppført av murmester Johan Gustav Nielsen etter tegninger av arkitekt Johan Faye. Huset (i nyrenessansestil) ble kjøpt av Marianne Wilhelmine Pettersen, enke etter garvermester Cornelius Pettersen. (Senere ble hun gift med kjøpmann Mons Sellichen/Selliken). Kristofer ble enkemann i 1924. Han fortsatte å bo i nr. 19 til 1934, men året etter overlot han villaen til Kr. Lehmkuhls fond for fremme av norsk næringsliv, disponert av NHH til UiB overtok det i 1964.

• Henriette Juliane Lehmkuhl (1858-1937) giftet seg med skipsreder og konsul **Joakim Grieg** i Korskirken 15.5.1879. De bodde i 1884 i Herman Foss' gate 4, 1885 i Hans Holmboes gate 25, første etasje, (familien Lorange i andre). I 1891 hadde de forflyttet seg til Parkveien 16 like ved.

Joakim Grieg sr. var 2.10.1910 en av fadderne til vår onkel Knut Offerdahl.

Henriette og Joakim hadde følgende etterkommere: Frida (1880-?), Joakim (1884-85), Kamilla Lous (1888, d. s. år), John (1889-?), Einar (1891-1962), Alle med etternavn Lehmkuhl Grieg.

• Eveline Johanne Hammer Lehmkuhl,

gift 28.5.1880 i Mariakirken med kjøpmann Jens Gran (f. 1853). Barn: Konstanse (1881) og Evy (1883).

• Else Helene ble gift i Korskirken med enkemann, kjøpmann Otto Kristian Isaahsen (f. 1845). Bosted Nygård (Midttun). Barn; Daniel Otto (f. 1871) og Julie (f. 1876).

FT 1910 viser at familien **Andreas Andersen** med to tjenestepiker hadde flyttet inn i nr. 9 etter Hermanna. Danskfødte Andreas (f. 1847) var eier av Arna Ullvarefabrikk. Han kjøpte huset i 1905 som del av Joachim Lehmkuhls dødsbo. Det ble da foretatt en innvendig ombygning. Arkitekt: Schak Bull. Vi finner Andreas Andersen i nr. 9 også i Bergens adressebok for 1920 og 1924-25. I 1934 var de nye beboerne kontorsjef Ole Johan Strømmen med frue og familien kjøpmann Reinert Johan Lien.

Etter at den vakre murvillaen kom på Universitetets hender fra 1959, har den vært brukt til forskjellige formål. Bygningens eksteriør og noen av rommene er fredet, og den vakre hagen er holdt i hevd, noe som viser at institusjonen omsider er blitt sitt ansvar som kulturbevarer bevisst. 2001 ble botanikkprofessor Knut Fægri hedret ved at huset ble oppkalt etter ham: Knut Fægris Hus. Funksjon i dag: Universitetets representasjonsvilla.

¤ Bildet av nr.9 står i Per Jonas Nordhagen: *På Universitetets grunn*, s. 175.

Dette praktbygget i nyrenessansestil var kjøpmann og skipsreder **Joachim Ehrenreich Lehmkuhls** privatbolig, tegnet av Schak Bull tidlig i hans karriere - i 1884 iflg. Å.M. Torvanger:

Norsk kunstnerleksikon og P.J. Nordhagen: *På universitetets grunn, s. 175*). *Bergen Byleksikon* angir 1884 som byggeår. Av folketellingslistene fremgår det at familien (med tjenerskap) hadde tatt nr. 9 i bruk allerede i 1885 - litt rart siden skjøtet fra Nygaards Parkselskab på eiendommen først forelå 15.12. 1885, tinglyst 18.12. s.å. Det er derfor rimeligere å sette byggeperioden til 1885-86. Det må ha vært en lykke å bo i et hjem av så høy standard både inne og ute og med en fantastisk panoramautsikt fra stuevinduene som vender mot Puddefjorden, og fra tårnet. Også for oss er det en estetisk nytelse å la blikket hvile på nr. 9 som begynnelse eller avslutning på en spasertur gjennom gaten. - Schak Bull var alltid nøye med detaljene og yndet å utstyre husene sine med forskjønnen-

de ornamenter. Ikke alltid har ettertiden tatt vare på utsmykkingen. For eksempel er dekorasjonene på nr. 9 langs gavllinjene nå ikke lenger de originale. Disse kan vi skimte i venstre bildekant av bilde 7.

Joachim ble født 4.6.1822 i Bergen og døde 8.1.1905. Gift i Korskirken 5.8.1851 med **Juliane Sofie Lehmkuhl** (pikenavn Hammer), f. 1819 i Bergen. Begge døde i Villaveien 9, Juliane 28.11.1893. (Ved en lapsus er hennes bosted oppgitt til Villaveien 7 i kirkeboken for Johannes menighet 1885-1915. Jf. Villaveien 7 ovenfor.) Ekteparet fikk mange barn: én sønn og fire døtre. Disse var (nevnt etter alder): **Else Helene** (1854), **Christoffer Didrik** (1855-1949), **Eveline Johanne** (1857), **Henriette Juliane** (1858), **Hermanna Augusta** (1862-1941).

• FT-listene nedenfor viser at ingen av de fire eldste barna bodde sammen med foreldrene i Villaveien 9, bare Hermanna. Hun er folketelt i nr. 9 både i 1885 og 1900. Etter at Joachim døde, ble Hermannas adresse Allégt. 48. Hun endte sine dager på Blichfeldts Aldershjem, Årstadveien 95, den 26. juni 1941.

• Gransker vi de tre siste folketellingslistene hvor hans far er oppført, bodde Christopher (eller Kristof(f)er) i Nikolaikirkealmenning 4 i 1885 og i 1891 i Allégaten 64. I 1900 er han ikke registrert ved tellingene i Bergen.

Kristofer Lehmkuhl (foto: Wikipedia) var arbeidsminister i Chr. Michelsens regjering 1905-07. Han huskes særlig som en av forkjemperne for etableringen av NHH og blir gjerne kalt «Høyskolens far». Et monument over ham ble bekostet av hans sønn Joakim Lehmkuhl d.y. Det ble på bestilling utført av billedhuggeren Ørnulf Bast og avduket ved Handelshøyskolen 15. juni 1965. Et enda mer synlig hedersbevis ble Kristofer til del da han i 1923 fikk seilskipet «Statsraad Lehmkuhl» oppkalt etter seg. Tolv år senere mottok han øverste og fornemste grad av St. Olavs orden, Storkorset (1935). Kristofer ble gift 7.10.1886 i Korskirken med Christian Michelsens søster **Magdalene Marie** (1865-1924). Etter hvert kom 4 barn til verden: Herman Kristoffer (1887), Lilly (1890), Sigrid (1893), Joakim (1895). I 1903 ble ekteparet eiere av Christies gate 19, som i årene 1888-1902 hadde tilhørt Magdalenes far, forretningsmann, konsul, politiker, sparebankdirektør og børskommisær Jacob Andreas Michelsen (1821-1902). Nr. 19 ble i 1882 oppført av murmester Johan Gustav Nielsen etter tegninger av arkitekt Johan Faye. Huset (i nyrenessansestil) ble kjøpt av Marianne Wilhelmine Pettersen, enke etter garvermester Cornelius Pettersen. (Senere ble hun gift med kjøpmann Mons Sellichen/Selliken). Kristofer ble enkemann i 1924. Han fortsatte å bo i nr. 19 til 1934, men året etter overlot han villaen til Kr. Lehmkuhls fond for fremme av norsk næringsliv, disponert av NHH til UiB overtok det i 1964.

• Henriette Juliane Lehmkuhl (1858-1937) giftet seg med skipsreder og konsul **Joakim Grieg** i Korskirken 15.5.1879. De bodde i 1884 i Herman Foss' gate 4, 1885 i Hans Holmboes gate 25, første etasje, (familien Lorange i andre). I 1891 hadde de forflyttet seg til Parkveien 16 like ved.

Joakim Grieg sr. var 2.10.1910 en av fadderne til vår onkel Knut Offerdahl.

Henriette og Joakim hadde følgende

etterkommere: Frida (1880-?), Joakim (1884-85), Kamilla Lous (1888, d. s. år), John (1889-?), Einar (1891-1962), Alle med etternavn Lehmkuhl Grieg.

• Eveline Johanne Hammer Lehmkuhl, gift 28.5.1880 i Mariakirken med kjøpmann Jens Gran (f. 1853). Barn: Konstanse (1881) og Evy (1883).

• Else Helene ble gift i Korskirken med enkemann, kjøpmann Otto Kristian Isaahsen (f. 1845). Bosted Nygård (Midttun). Barn; Daniel Otto (f. 1871) og Julie (f. 1876).

FT 1910 viser at familien **Andreas Andersen** med to tjenestepiker hadde flyttet inn i nr. 9 etter Hermanna. Danskfødte Andreas (f. 1847) var eier av Arna Ullvarefabrikk. Han kjøpte huset i 1905 som del av Joachim Lehmkuhls dødsbo. Det ble da foretatt en innvendig ombygning. Arkitekt: Schak Bull. Vi finner Andreas Andersen i nr. 9 også i Bergens adressebok for 1920 og 1924-25. I 1934 var de nye beboerne kontorsjef Ole Johan Strømmen med frue og familien kjøpmann Reinert Johan Lien.

Etter at den vakre murvillaen kom på Universitetets hender fra 1959, har den vært brukt til forskjellige formål. Bygningens eksteriør og noen av rommene er fredet, og den vakre hagen er holdt i hevd, noe som viser at institusjonen omsider er blitt sitt ansvar som kulturbevarer bevisst. 2001 ble botanikkprofessor Knut Fægri hedret ved at huset ble oppkalt etter ham: Knut Fægris Hus. Funksjon i dag: Universitetets representasjonsvilla.

Villaveien 10

Nygaards Parkselskab ga «handels-

Et fullstendig bilde av Villaveien 10 har jeg ikke kunnet finne. Men t. h. ser vi iallfall litt av huset. Nr. 7 t. v. Foto: Olaf Andreas Svanøe 1915.

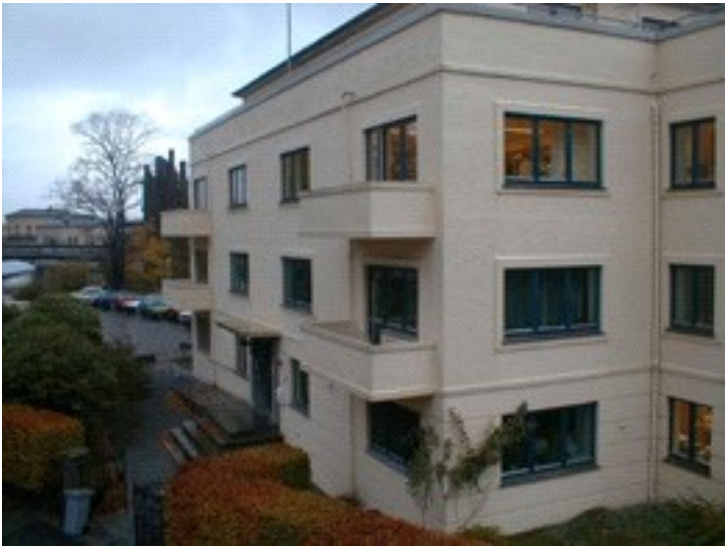

Nye Villaveien 10. Paasches og Isdahls leiligheter var i 3. etasje så lenge de bodde i huset. Senere ble dette adressen til bl.a. Studentsamskipnaden i Bergen. Bildet tatt fra veien, like ved Villaveien 9. Fotograf og år er ukjent.,

mand og bygmester» **Johan Martens Kahrs** skjøte på eiendommen 9. oktober 1884, tinglyst 10. oktober s.å. Han, kona Margrethe og fire barn ble manntallsført i sitt nyoppførte hjem - en enebolig i tre – i 1885. Ny eier ved FT 1900 var jernhandler **August Wallendahl** (1864-1923). Å.M. Torvanger nevner i *Norsk kunstnerleksikon* at Schak Bull hadde arkitektoppdrag på nr. 10 for Aug. Wallendahl i årene 1890, 1899 og 1906. Fruen i huset var **Augusta**, f. **Mohr** (1870-1936). I 1900 omfattet husstanden dessuten to døtre, en sønn og tre tjenestepiker. August og Augusta bodde i nr. 10 også ved FT 1910, og i 1920 iflg. Bergens adressebok.

Av kommunevalglistene 1934 ser vi at to ektepar da var blitt husets nye beboere. 1) konsul **Henrik Andreas Magnus** (1878) gift med **Aagot** (1879). 2) kjøpmann **Nils M. Vigander** (1897) gift med **Hedvig** (1902). Enkefru Augusta Wallendahl med husassistent hadde fått adresse Parkvn. 10.

Helt på slutten av krigen ville tyskerne slette farlige bevis om sine forbrytelser i Bergen ved å brenne Gestapos arkiver som de oppbevarte i nr. 10. De kastet dokumentene på et stort bål de hadde gjort opp i hagen, men mistet kontrollen over ilden med den følge at også huset gikk opp i luer. - Jeg husker at i 1946, da jeg var smågutt, ble nr. 10 gjenoppført i mur. Huset, i nøktern funkispreget stil, er det siste på partallsiden og ligger ved svingen like utenfor parken. Det er på tre etasjer, med to leiligheter i hver.

• 3. etasje: enkefru **Haldis Isdahl**, pikenavn Jørgensen (1897-1969), gift med kjøpmann **Axel Isdahl** (1888-1951). Barn: **Anna Børs Isdahl** (f. 1894), **Johan Christian** jr. (1916-78) og **Knut** (1918-67). I 1916 bodde familien i Nygårdsgaten 5, i 1918 i Villa Fredheim på Tonningsneset, i 1934 og 1942 i Parkveien 9, unntatt J.C., som var bosatt på Hop.

Axel og J. C. jr. var adm.dir. i agentur– og eksportfirmaet Isdahl & Co., etabl. 1859. Knut var familiens ”sorte får” - døgenikt og alkoholiker. Bodde hos moren i Villaveien 10 til sin død. J.C.’s grav er på Os. Graven(e) til Knut og foreldrene er trolig slettet.

Deres farfar var kjøpmann og skipsreder Johan Chr. Isdahl (1855-1928), bolig Allégaten 49.

• 3. etasje, i den andre leiligheten: Ekteparet **Paasche** (Nielsen): disponent **Henrik Richard** (1904-2001) og **Grete Annette** (1914-2002). Henriks foreldre var kaptein J.W. Nielsen, gift med Augusta. Grete var datter av bokhandler J. A. Rosenlund og kona Elise Marie. Henrik og Grete ble viet i Domkirken 29.5.1936. Gravlagt på Møllendal. En sønn, Rolf Åge, f. ca.1937, og en datter (NN). Rolf begynte i Nygårds bataljon 1947.

EPILOG

Med dette avslutter jeg min fremstilling av Villaveiens eldste historie - den perioden da hovedsakelig bergenske storkjøpmenn og skipsredere hver på sin måte bidro til at gaten ble et så staselig bomiljø.

Ingen av husene som har overlevd frem til nå, er yngre enn 120 år, bortsett fra nr. 10. Det har derfor i senere år vært nødvendig med kostbare rehabiliteringer.

Etter at nr. 2, 4 og 6 ble revet sist på 1960-tallet, mistet de gjenstående bygningene etter hvert sin opprinnelige funksjon som rene familieboliger.

For ulike formål har universitetet kjøpt nr. 1A, 5 (eier til 1999), nr. 9 og 10. - Nr. 3, 5 og 7 har aldri hatt så mange beboere som nå, antagelig studenter. Vertskap: NN.

Jeg begynte denne artikkelen med et foto av Villaveien 1. Da passer det å avslutte med et bilde som viser hvordan huset ser ut i dag, nå kalt Villa Karine. Leiligheten i 1. etasje blir mar-

kedsført som overnattingssted med høy standard.

Yngve Nedrebø:
Tørre spanske fluer, ormesaft og kvakksalveri

Distriktslege Hans Georg Wille (1803-1879) i Hardanger og Voss ble avskjediget av Høyesterett 19. juli 1844. Alle sju dommerne fant ham skyldig i bedrageri, og fem av dem stemte for avskjedigelse, mens to mente bøter var en mer passende straff.

Da den endelige dommen falt, hadde saken versert i nesten 7 ½ år, og gått via full frifinnelse i underretten i 1839, gjennom en lang serie med lokale bevisopptak i 1840, med etterfølgende bøteleggingen i overretten i 1843, før avskjeden kom i Høyesterett sommeren 1844.

Nyopprettet distriktslegestilling

Wille hadde begynt som distriktslege i januar 1834. Han oppdaget raskt at inntektene var mindre enn dem han ønsket seg, og han klaget over at han bare hadde en «ubetydelig Praxis».

Pasientene var imidlertid ikke særlig imponert over legen, og klagde over at han krevde 5 Spd. bare for å komme hjem til dem. Der hadde han servert noen uforståelige ord og noe pulver eller olje de ikke hadde merket at de var blitt friskere av. Mange av de syke i Hardanger og Voss var fattige og periodevis herjet «nervefeber» (tyfoidfeber) der med mange syke og mange dødsfall. Dersom de fattige ville ha legehjelp, måtte de skaffe seg attest fra soknepresten, slik at legen kunne kreve refusjon for utgiftene sine hos amtet. Det ble mange presteattester, og så store refusjonskrav at myndighetene reagerte.

I mars 1837 ble Wille bedt om å forkla-

re kravene han hadde sendt inn for forbrukt medisin. Amtet hadde gjort undersøkelser ved apotekene i Bergen, og hadde funnet at Wille hadde krevd refusjoner for medisiner han ikke hadde kjøpt. Det ville de ha en forklaring på. Wille mislikte beskyldningene, og valgte å gå til angrep.

Kampen mot kvakksalveriet

Wille var irritert over at noen kanskje gikk ham i næringen. Han sørget for at Knut Kvarme og Ole Seim i juni 1837 ble stevnet for tinget på Voss for kvakksalveri, mens Elling Ringøy på samme tid og av samme grunn måtte møte i Hardanger. Det var også stevnet mange vitner.

De tre innrømmet at de til tider hadde hjulpet folk som søkte råd og hjelp hos dem. Helt uten utdannelse var de heller ikke. Knut Kvarme hadde vært sykeoppasser hos bataljonskirurg Schwindt i Bergen, og fortalte at han hadde fått tilbud om å bli fast hjelper. Elling Ringøy hadde vært til stadsfysikus i Bergen, der han var blitt «examinert», og hadde fått attest på at han kunne dele ut opium og en del andre medisiner til pasienter.

Knut Kvarme fortalte at folk tigget ham om å få komme i kur hos ham. Han hadde en enkel medisinsk filosofi. Til utvortes bruk hadde han brennevin i såpeskum. Til innvortes bruk brennevin uten såpe. Han hadde ikke tatt betaling, men pasientene hadde ofte med seg noen varer som gave.

Elling Ringøy ville på ingen måte godta at han var kvakksalver, og forklarte at han var blitt engasjert av så vel soknepresten som militærkaptein og fattigkommisjon for å se til syke. Han hadde alltid stilt opp og aldri krevd betaling. Til og med distriktslege Wille hadde brukt ham! Da legen ikke kunne komme seg til Røldal på grunn av vanskelig vinterføre, hadde han sendt Elling i sitt sted. Etter den turen hadde han sendt refusjonskrav på utgiftene sine til amtet, og det var blitt godkjent og utbetalt. Vitnene forklarte seg om en mann som uten frykt hadde gått inn i fattige stuer der smitten herjet. Han hadde gitt dem medisin, og de fleste pasientene var blitt friske igjen. Om distriktslegen derimot hadde de ikke mye godt å si! «Districtslægen, skjøndt reqvireret», kom ikke. Ved avslutningen av forhøret fikk Wille ordet, og sa at han kjente Elling som en meget pålitelig mann, og at han gjerne ville ha ham som assistent, men at det ikke var tilrådelig at Elling opptrådte på egen hånd.

Knut Kvarme og Ole Seim ble dømt og bøtelagt, hver av dem med 16 spesidaler, og i tillegg skulle de betale saksomkostninger. Kunne de ikke betale ble det 8 dagers fengsel på vann og brød. For Knut Kvarme var dette stein til byrden, og han havnet kort etter på fattigkassen. Mot Elling kom det ingen dom.

Frifinnelsen

Wille stod som vinner etter første runde, men fikk stadig vanskelige spørsmål om sine regninger, og svarene hans var ikke egnet til å roe ned amtmannen. 15. september 1838 mente amtet at korrespondansen hadde gått lenge nok. Det ble reist justissak mot distriktslegen. Tre dager seinere ble Wille stevnet til forhør.

Forhøret skulle holdes i desember 1838. Wille bad om utsettelse. Han sa han måtte få gjøre seg kjent med dokumentene i saken. Det fikk han. Han viste også til den «ubetydelige Praxis, som i hans District forefalder». Utsettelse ble gitt, men i april 1839 skulle saken opp igjen. Men det var nye unnskyldninger, og ble ny utsettelse

Aktor bad om frifinning, og retten sa seg samd. Dei viste til hans «egen Samvittighed»

I 1840 var korpslege Daniel Cornelius Danielssen (1815-1894) blitt oppnevnt som fagkyndig i saken. Han var ung, men hadde solid medisinsk erfaring etter flere år som apotekerlærling, og hadde i en alder av 23 tatt en meget god medisinsk embetseksamen. Han var i ferd med å etablere seg som vitenskapsmann. Danielssen ble med på en serie med tingsvitner sommeren 1840, der han ledet utspørring av de innkalte pasientene. Han gikk til verket med systematikk og grundighet.

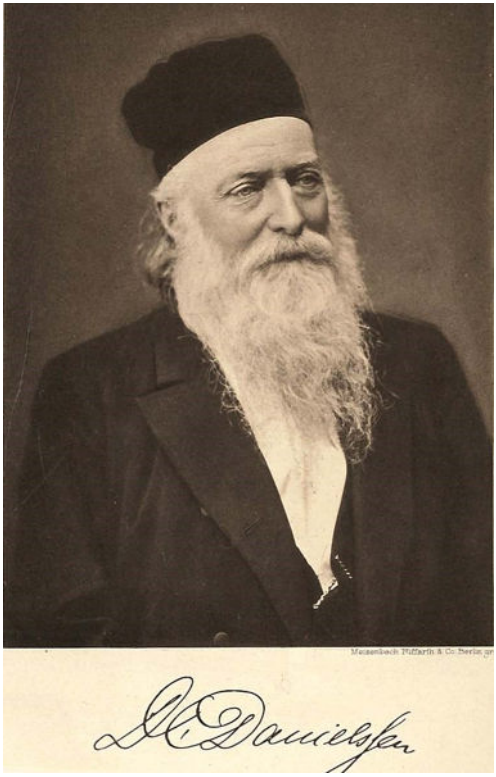

Det ble utrivelig for Wille, og advokaten hans angrep Danielssen. Det var ikke smart. Rapportene Danielssen skrev var fulle av fakta og logikk – og godt krydret med bergenske spydigheter! Han skrev at han under forhørene hadde tatt distriktslege Wille opp til muntlig eksamen i medisinsk kunnskap, og at Wille hadde strøket med glans. Ikke bare hadde Wille systematisk forsøkt å svindle det offentlige, men han manglet grunnleggende kunnskaper om sykdommer og medisiner.

Potensmiddel mot beinbrudd?

Danielssen gjennomførte vitneavhørene. Han spurte den enkelte om hvorfor de hadde oppsøkt legen, og hva som ble legens konklusjon, og hvilke legemidler de hadde fått.

Wille og hans advokat

Etter at Danielssen hadde gått gjennom post for post, der han påviste uoverensstemmelser mellom refusjonskravet og det pasientene erkjente å ha mottatt, gikk han over til analysedelen. Han fant at Wille systematisk hadde oppgitt de dyreste legemidlene også der medisinen kunne virke fornuftig i det tilfel-

let som forelå,

Yngve Nedrebø:

Litt om epidemiar i Fana (og mange andre stader) før i tida

Verda står no midt i ein **pandemi** (frå gresk «alle folk»)– ei sjukdomsbølgje som berører og trugar oss alle. Denne sjukdommen har sprunge ut av eit heilt nytt virus, men frå ei slekt som er kjent frå før – og det vert hevda at denne pandemien kan verte den mest omfattande og øydeleggande på 100 år. Kvar einaste dag kjem det nye oppslag i mediene om utbrot og nye smitterekordar, og slik vil det halde fram i mange månader til.

Midt i november 2020 er meir enn 55 millionar registrert smitta av Covid-19, og rundt 2% av dei — 1,35 millionar— er døde. Det er ein relativt høg prosentdel dødsfall om ein samanliknar med mange andre pandemiar—i nyare tid. Men det vert antyda at mange fleire enn dei registrerte kan ha vore smitta denne gongen, men mange med få eller ingen symptom. I så fall kan talet på personar som har vore smitta av viruset vere mange gongar høgare enn dei offisielle tala. I så fall vil dødsraten verte lågare og meir lik dei andre.

Utvider vi tidsperspektivet vårt vil vi sjå at mange av dei gamle pandemiane hadde svært mykje høgare dødsratar enn dagens pandemi.

Covid-19 vart definert som ein pandemi av WHO i mars 2020, og den første bølgja herja store delar av Verda gjennom våren, og førte til nedstenging og strenge restriksjonar i dei fleste land. Mange land fekk rimeleg god kontroll, men frå seinsommaren 2020 har pandemien komme attende med ei ny bølgje, mange stader verre enn den første. Men no er ein betre førebudd, slik at dødsraten har vore meir moderate i denne runda.

Det vert meldt om 5-600 000 nye smittetilfelle kvar einaste dag, og talet på døde ligg på rundt eller litt over 10.000 for dagen. USA er hardast råka, med opp mot 200.000 nye smittetilfelle, og rundt 2000 døde på dei verste dagane.

Dei fleste som har vorete smitta av COVID-19, har hatt ein ganske mild sjukdom. Andre har vore ved godt mot dei første dagane, før dei etter 4-5 dagar er vortne ålvorleg sjuke, og då har mange av dei havna på sjukehus, til dels med bruk av respirator, og for mange med

dødeleg resultat. I mange land vart sjukehusvesenet pressa til kanten av det dei kan tole i vår, og det kan komme til å gjenta seg no i haust.

Det har vore jobba febrilsk i mange land for å finne effektive vaksiner og lindrande medisin, og for å få på plass tiltak som kan avgrense smitte og skade. Det har vore stor prestisje og utsikter til stor økonomisk vinning for dei som kunne lukkast i dette kappløpet.

Mange store internasjonale farmasikonsern har arbeida intensivt, utvikla raskt det dei ville bygge vaksinene rundt, og har vore gjennom fleire fasar med testing. I Russland har dei for lengst hevda at dei med «Sputnik» alt har ei god vaksine, sjølv om det ikkje har vore så stor interesse for ho i vestlege land. I dei siste par vekene har BioNTech i samarbeid med Pfizer, og i eit anna prosjekt Moderna hevda at dei har utvikla vaksiner som er meir enn 90% effektive, og som det ikkje er funne alvorlege biverknader ved. Dei hevda å vere berre veker unna å kunne levere millionar av doser. Vi ser lyset i enden av tunnelen!

Men først må Verda gjennom det som truleg vert dei verste vekene med denne sjukdomsbølgja. Og når vaksinene endeleg kjem, vert milliardar av menneska på Jorda sett bakerst i køa, nedprioritert i alle fall fram til alle i dei rike landa har fått sitt. Det vil vi få lese i tala over døde. Mange undrar seg over kor lett denne pandemien har fare med Afrika. Det kan ha fleire årsaker, men dei er langt betre trente i å handtere slike sjukdommar, og tilpassar seg difor lettare inngripande tiltak.

Gamalt nytt

Det er likevel ikkje noko særleg nytt i dette. Slike pandemiar har råka oss mange gongar tidlegare, og kvart einaste år herjar det epidemiar i store delar av verda. Dei fleste epidemiane har vore her før, i ei eller annan form, og då har normalt ein stor del av befolkninga fått immunitet.

Vi har relativt lenge hatt vaksiner tilgjengeleg mot dei fleste av epidemiane vi kjenner. Då kan berre ein mindre del av befolkninga få sjukdommane, og dei vert då langt mindre skremmande enn ein heilt ny, utan at det eksisterer vaksiner eller motstandsstoff i befolkninga. Då vert vi alle truga og utrygge.

Menneska har nok fått ei tru på at vi kan kontrollere og utrydde desse sjukdommane, fordi vi reknar oss som svært avanserte. Dei siste ti-åra har ein då og lykkast med å stogge fleire sjukdomsutbrot som kunne ha utvikla seg til pandemiar: Ebola, SARS, MERS og andre. Men ikkje denne gongen, med Covid-19. Bolverka svikta, og trua hos mange har fått ein knekk.

Vi har fått sjå kor raskt denne smitta har spreidd seg, og det har sjølvsagt med kommunikasjonar å gjere. Folk – og smitte – kan på få timar reise frå verdsdel til verdsdel. Vi har på kort tid fått lære om «nedstenging», «sosial distanse», «antibac», «hytteforbod», karantene, «r-tal», «grøne, gule og raude land», og reiseforbod. Hundretusenvis har vorte permitterte, store delar av økonomien har stogga opp. Vi har sett diskusjonar om bruk av masker - og regjeringa sikra seg krisefullmakter som gjekk langt ut over maktfordelingsprinsippet.

Det mest oppsiktsvekkande med Covid -19 var lenge at så få har vorte smitta. Under spanskesjuka reknar ein med at minst 700 millionar, om lag kvart tredje menneske på Jorda, vart smitta i løpet av nokre månader. Skulle korona få same utbreiing relativt sett, vil vi ha hatt opp mot 2,5 milliardar smitta før pandemien brenn ut. Strategien denne gongen har vore å bremse smitta, i påvente av effektiv vaksine. Optimistane trudde den kunne vere på plass i løpet av året. Det ser ut til at dei får rett.

Men det meste av dette har vi sett førmange gongar. Opp gjennom hundreåra har epidemiar og pandemiar herja med oss og forfedrane og formødrene våre. Nokre av desse sjukdommane har plaga oss gjennom tusenvis av år, men dei kan ha endra karakter, og vore mykje farlegare i nokre periodar enn i

andre. Det har vore lokale oppblomstringar, og mange av sjukdommane har dukka opp sesongmessig.

Lenge var våren – «vårknipa» - ei vanskeleg tid både for menneske og dyr. Då kunne det ofte skorte med næringsrik mat, Gjennom vinteren vart det og dårlegare tilgang på fleire vitamin. Dermed vart motstandsevna i kroppen svekka, og sjukdommane fekk lettare tak. Fram til midten av 1800-talet steig talet på dødsfall normalt fram mot april og mai, og var på sitt lågaste på hausten då ein fekk i hus rikeleg og næringsrik mat.

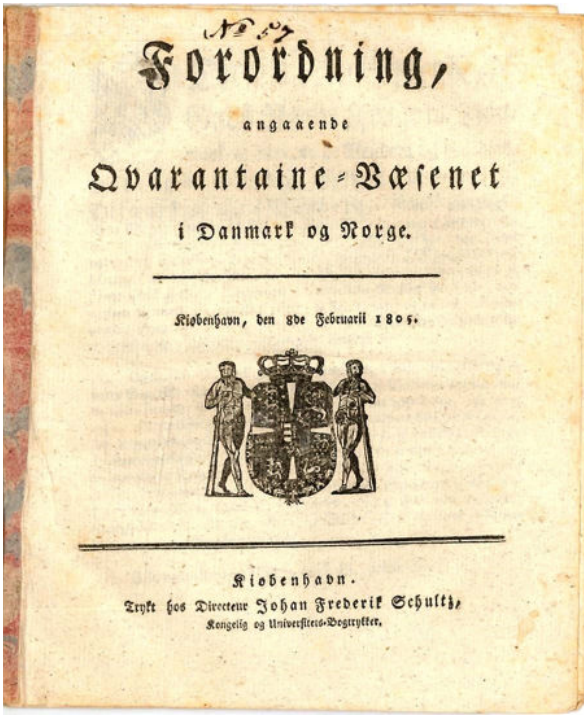

Forordning,

angaaende

Qvarantaine-Væsenet

i Danmark og Norge.

Kiøbenhavn, den 8de Februarii 1805.

Kiøbenhavn.

Trykt hos Directeur Johan Frederik Schultz,

Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

I vår tid er dette endra. Næringsinntaket er stort sett det same året rundt. No er det lys og mørke som ser ut til å vere mest avgjerande for motstandskrafta vår. Desember-januar har flest dødsfall, og juli-august har færrast. (I Australia og andre stader på den sørlege halvkule er det motsett.)

Fana var lenge eit prestegjeld rett sør for Bergen, med kort avstand til byen og tette relasjonar med den. Opp gjennom tida har Fana hatt sin del av sjukdommane. Gjennom den naboskapen var det kort veg for smitte, om byen vart råka – og det vart den, som hadde kontakt ut til resten av verda, ofte: Samstundes kunne det i krisetider vere kort veg til den importerte maten, om ein hadde pengane å kjøpe for.

Kunnskapane våre om sjukdommar og korleis dei spreier seg er nok betre no enn før, men folk har lenge visst at det var smitte som fekk sjukdommane til å spreie seg, og karantene har ein brukt i mange hundre år.

Vi skal sjå på nokre av dei epidemiane som vi veit har råka Fana gjennom dei siste 400 åra. Kyrkjebøkene har oversikter over dødsfall. I periodar var presten pålagt å registrere «smittsame sjukdommar» i rubrikken for dødsårsak. Vi kan slett ikkje alltid ha tiltru til alt presten skreiv inn i kyrkjebøkene, og vi kan mistenke at presten heller ikkje alltid fekk med seg alle dødsfalla. Men det er likevel det beste vi har for mange periodar. Etter kvart som det kom på plass distriktslegar vart det laga statistikk og meldingar.

Sjølv i dag kan det vere vanskeleg å slå fast kva ein person er død av, sidan det ofte er ein kombinasjon av mange årsaker. Talet på obduksjonar fell, og der dei vert gjennomført kjem dei ofte til andre konklusjonar enn dei som står på den opphavelege dødsattesten.

Influensa er omtala i kjeldene første gong i 1580, og er forårsaka av eit virus. Gjennom heile 1900-talet har influensa vore ein sjukdom som i ulike variantar har dukka opp sesongmessig og der mellom fem og ti prosent av befolkninga kunne rekne med å få sjukdommen i løpet av ei slik årleg oppblomstring. På verdsbasis har det vore millionar av sjuke og opp mot ein halv million dødsfall av influensa kvart år.

Spanskesjuka vart namnet på den influensaepidemien som råka store delar av verda frå 1918 til 1920. Den kom i sluttfasen av første verdskrig, og vart den mest dødelege og øydeleggande av alle influensaepidemiane. I Noreg tok spanskesjuka livet av om lag 15000 (rundt 6 promille av folketalet), svært mange av dei unge menneske. På verdsbasis reknar ein med at rundt 700 millionar smitta, og mellom 50 og 100 millionar døydde under denne pandemien.

Kyrkjebøkene for Fana fortel berre om to dødsfall der «spanskesjuka» er oppført som dødsårsak. Men vi ser at svært mange døydde av lungebetennelse hausten 1918, og spesielt i september og oktober, og vi kan nok rekne med at det var spanskesjuka som låg under. Det ser ut til at vi kan rekne med at rundt 40 dødsfall i Fana hausten 1918 vart forårsaka av Spanskesjuka.

Gjennom krigsåra 1914-1918 hadde mange av dei krigførande landa vore råka av andre epidemiar som tyfus og malaria, og med mange døde. Krigar fører som regel til dårleg ernæring, dårleg hygiene og redusert motstandskraft i tillegg til at dei ofte fører mange menneske på flukt, og difor vert mange spesielt sårbare i slike periodar.

Tuberkulose er forårsaka av bakteriar og vart folkeleg kalla mellom anna «tæring», «brystsjuke», «dreparen» eller «den kvite pesten». Frå siste del av 1800-talet vart dette ein svært frykta og dødeleg sjukdom i store delar av verda. Men historia er lang, og det er ein av sjukdommane som har herja lengst mellom menneska, minst gjennom 5000 år.

I Noreg døydde det årleg 6-7000 menneske av TB i åra først på 1900-talet, og samla vart det 215 000 tuberkulosedødsfall her i landet i den første halvdelen av 1900-talet. Det var unge vaksne som vart hardast ramma av tuberkulose, og mellom kvart tredje og kvart andre dødsfall i aldersgruppene under 50 år, døydde av tuberkulose tidleg på 1900-talet.

I mellomkrigstida gjekk sjukdommen merkbart attende. Pasientane kunne få komme til sanatorium, og det vart teke i bruk nytt utstyr, som røntgenapparat, og det vart vanleg å operere. Medisin mot sjukdommen kom og i bruk på den tida, og slik kom sjukdommen under kontroll. Dei siste åra har den dukka opp på nytt, og no meir resistent mot medisinen.

Som i resten av Noreg var det tuberkulose og tæring som oftast står som dødsårsak i kyrkjebøkene frå Fana i

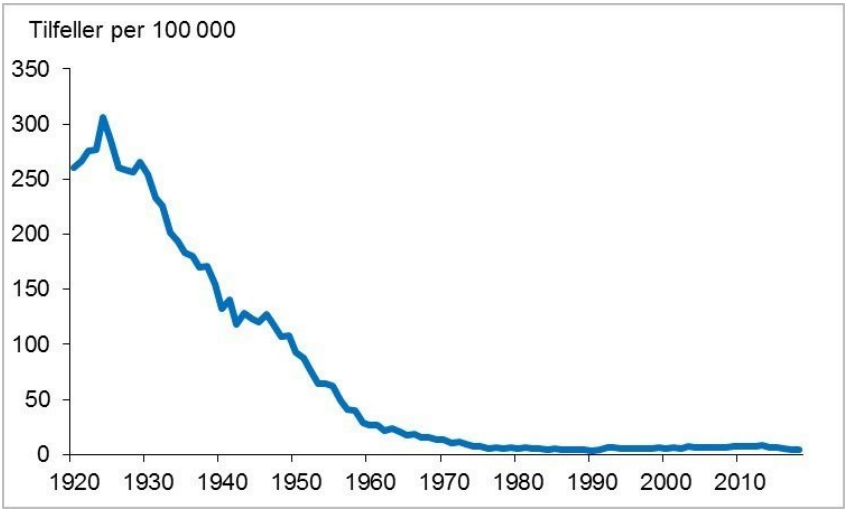

første halvdel av 1900-talet.

Skarlagensfeber vert forårsaka av ein steptokokkbakterie og den har i all hovudsak råka små born. Den fører til høg feber, sår hals og raudt utslett. Skarlagensfeber var lenge rekna som svært dødeleg, men etter å ha mutert er den ikkje lenger å rekne som spesielt farleg.

I Fana vart det registrert mange døde av denne sjukdommen i 1863-1864 og i 1871-1872.

Difteri kan dukke opp i kjeldene under namna den «Trondhjemske halsesyge» (etter eit større utbrot i Trondheim på slutten av 1840-talet) eller den «ondartede halsesyge», og har vore ein sjukdom som i all hovudsak har ramma born. Difteri kom til Noreg i 1822, men den har vore kjend andre stader i langt over 2000 år. I periodar har den vore svært dødeleg, og den har gjerne dukka opp med lange mellomrom. I Fana står den som dødsårsak i 1853 og på 1860-talet, men den er og nemnd i åra 1912-1915. Men var ikkje så mange dødsfall kvart år.

Statistikken for Hordaland viser at det

var registrert 581 tilfelle av difteri i 1912, og med 52 dødsfall som resultat. I 1913 var det 556 tilfelle av difteri, og 40 dødsfall.

Det kom nytt utbrot av difteri under andre verdskrig, men då vart det utvikla vaksine mot denne sjukdommen, teken i bruk frå 1942 og den har vore fast tilbod til alle små born i Noreg sidan 1952. Den inngår no saman med kikhoste og stivkrampe i «trippelvaksina».

Kolera er ein bakteriell infeksjonssjukdom som rammar mage- og tarmsystemet. Den fører til diare og dehydrering, og dersom smittestoffet hamna t.d. i brønnar kunne sjukdommen raskt spreie seg. Frå pasientane vart sjuke og til dei døydde kunne det gå frå timar til eit par dagar. Kolera har ofte vore kalla «fattigmanns sjukdom», og får best kår der det er dårleg hygiene. Den kan lett gjere katastrofal skade om den bryt ut i flyktningeleirar eller andre stader der mange menneske er pressa tett saman. Dei som overlever eit sjukdomsangrep, vart immune.

Mange av dei som var smitta med kolera fekk slett ikkje symptom, men dei bar smitten med seg, og kunne overføre sjukdommen til andre. Slik kunne denne sjukdommen reise over lange avstandar, for så plutseleg å dukke opp på ein heilt ny stad.

Sjukdommen var lenge kalla «asiatisk kolera», og den kom ikkje til Europa før i 1817. Hausten 1832 dukka den opp på Austlandet og der raste epidemien til våren 1833. Styresmaktene såg fårene, tok ansvar og oppretta «sunnhetskommisjonar» i alle prestegjelda landet over for å ta seg av den, om den skulle dukke opp. Det vart laga eigne retningsliner for gravferd og gravplassar. I 1832-33 makta ein å hindre at den spreidde seg til Vestlandet.

Verre gjekk det her vest i desember 1848. Då dukka koleraen opp i Bergen, og gjennom dei neste seks månadene vart mange i byen og dei nærmaste bygdene sjuke. Smitten kom og til fiskeværa under sildefisket, og vart med dei sjuke fiskarane på heimvegen. Det vart skapt panikk, og det vart nokre stader oppretta eigne kolerakyrkjegardar. Andre stader vart kistene med lik ståande utan å komme i jorda, fordi ingen ville komme nær den døde.

I Fana er det registrert 8 dødsfall av

kolera våren 1849. Overlege D. C. Danielsen engasjerte seg sterkt i kampen mot sjukdommen, og han fann ein dugande kur: portvin med tilsetting av salt. Då fekk ein stansa dehydreringa. På våre kantar kom sjukdommen så langt nord som til Askøy, men der vart den stogga.

I 1873 kom det ein ny koleraepidemi til Noreg, men den vart raskt stogga. Då var det tre dødsfall i Bergen, men ingen i bygdene rundt.

Koppar var ein virussjukdom som herja stygt i Noreg fram til andre halvdel av 1700-talet. Sjukdommen har ganske sikkert vore i Skandinavia sidan før Vikingtida. Svært mange av dei som vart sjuke døydde, men om ein først hadde overlevd sjukdommen, vart ein som ved mange andre sjukdommar, immun. Difor var dei aller yngste, dei som mangla immuniteten, som vart sjuke. Sjukdommen har difor vore kalla «børnekopper»,

Det vart utvikla vaksine mot koppar like før år 1800, og ved hjelp av den fekk ein ganske god kontroll med denne sjukdommen alt tidleg på 1800-talet. Det offentlege engasjerte seg og i kyrkjebøkene finn vi lange lister over dei vaksinerte, og det skulle stå i bøkene om brur og brudgom var vaksinerte, eller hadde hatt naturlege koppar, slik at dei var immune.

I kyrkjebøkene i Fana står det om fire barn som var døde av «Børnekopper» i 1845, og om eit i 1859, Men stort sett var sjukdommen då borte på våre kantar. Andre stader i verda herja den vidare, men i 1980 kunne WHO erklære denne sjukdommen som utrydda.

Tyfoidfeber er i dei lokale kjeldene oftast kalla «nervefeber» og var forårsaka av salmonellabakteriar. Dei

sjuke fekk høg feber, magesmerter, og ofte diare med uttørking og utslett. Tyfoidfeber er vanleg i store delar av verda og vert overført i mat eller vatn som er forureina av avføring. Dei smitta kan vere berarar av aktive bakteriar i fleire månader etter at dei var sjuke, og nokre kan verte permanente berarar.

«Typhoid Mary», Mary Mallon (1869-1938), var kokke og følte seg heilt frisk. Ho ville ikkje høyre på at ho kunne smitte andre, og heldt fram i arbeid. Ho smitta 53, og tre av dei døydde. Ho vart til sist sett i isolasjon, og sat der dei sistre tredve åra av livet sitt.

Nervefeber er nemnd som dødsårsak i Fana frå 1850-talet til 1915. God hygiene og gode sanitærtilhøve er viktig for å halde denne sjukdommen under kontroll.

Vaksine vart tilgjengeleg under første verdskrig, og det hindra nok at det vart store utbrot av denne sjukdommen då.

Lepra er ein av dei sjukdommane som har plaga menneska gjennom lengst tid, minst gjennom 3000 år. Dei sjuke har oftast vore kalla spedalske eller «spillte». I Bibelen står dei som dei «ureine». Sjukdommen kjem av ei bakterie, beskriven av Gerhard Henrik Armauer Hansen i 1873,

Lepra har vore ein svært skremmande sjukdom, og mange av dei som utvikla sjukdommen fekk tydelege spor av den. Den har difor vore svært stigmatiserande

I kyrkjebøkene for Fana står «spedalskhet» som dødsårsak nokre gangar frå 1851 til 1914. Vestlandet var hardt råka, men Bergen og Fana slapp relativt lett frå denne epidemien. Etter at Armauer Hansen hadde slege fast at sjukdommen var smittsam, fekk vi lov om smittevern, og

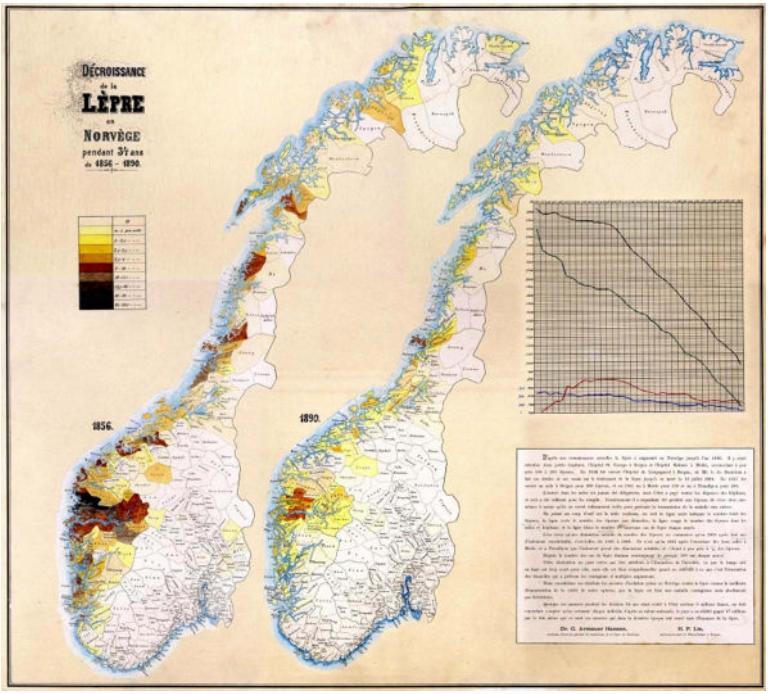

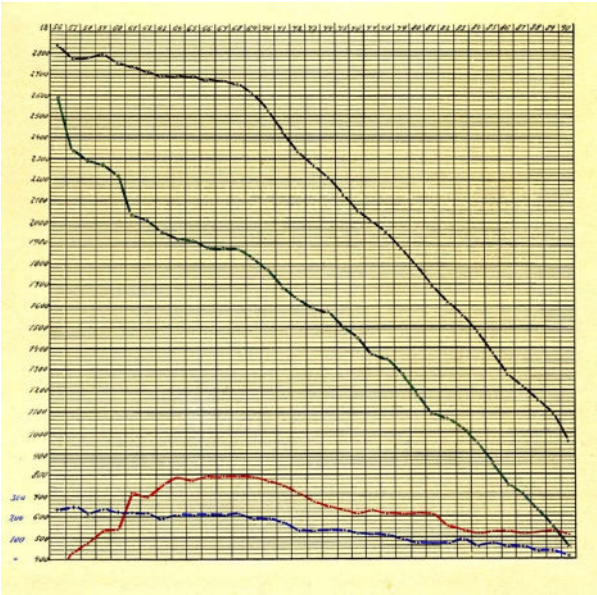

dei fleste pasientane vart plasserte på institusjonar og isolerte.

Meslingar vert forårsaka av eit virus som truleg har vore aktivt i minst 2 500 år. I 1757 vart det påvist smittestoff i blodet til pasientane. Alt då tok ein til å leite etter vaksine, og i dag er dette ein av sjukdommane ein har rimeleg god kontroll på.

I 1861 vart det registrert sju dødsfall av meslingar i Fana, elles har eg ikkje sett den i kyrkjebøkene for Fana nemnd som dødsårsak.

Dysenteri vart ofte kalla blodsott eller blodgang og var ein svært smittsam og ofte dødeleg diarésjukdom. Kom tarmbakteriar frå ein som var sjuk til mat eller vatn. Namnet blodsott fekk den fordi dei sjuke ofte hadde blodig diaré eller blodig oppkast. Sjukdommen var ganske vanleg der det var dårleg hygiene, og det kom ofte utbrot når soldatar låg ute i felten. Kom det utbrot, kunne nokre gongar meir enn halve styrken med soldatar stryke med. Dei soldatane som vart dimitterte og drog heim, kunne ta smitten med seg, og vi kan sjå korleis smitte og død spreidde seg langs vegane soldatane hadde vandra.

Det var ein stor epidemi med blodsott i store delar av Noreg i 1695-96, og på ny i åra tidleg på 1740-talet. Likeleis i 1763-64 og i 1773. I Fana ser vi at det var mange dødsfall i 1741 og 1742, utan at det står noko om dødsårsak, men mange av dei var truleg forårsaka av dysenteri. På same vis ser vi at det var langt fleire dødsfall i Fana i 1763 og 1773 enn i normalår, og må rekne med at det var blodsott som var årsaka der og.

Gjennom naudsåra 1807-1814 var det svært høge tal på døde i store delar av landet, men Vestlandet slapp lettare unna, og i Fana var ikkje talla på døde høgare enn i normalår.

Pesten er knytt til ein bakterie som gnagarar er berarar av, og vi kjenner denne sjukdommen best frå forteljingane om Svartedauden, ein farsott som kom til Noreg midt på 1300-talet, og som skal ha teke livet av kan hende opp mot halvparten av alle som budde – ikkje berre i Noreg, men i Europa og landa langt utanfor. Men den same pesten hadde då alt vore her mange

gongar og lenge før 1300-talet. Og den kom attende mange gongar, til Bergensområdet mellom anna i 1570, 1600, 1604, 1629 og 1637. Kvar gong den kom på 1600-talet ser det ut til at rundt kvar femte innbyggar i Bergen døydde. Sidan dei som hadde overlevd sjukdommen vart immune, var det mest dei unge som vart råka og som døydde. Med så høge dødstal må prosentandelen døde av dei som faktisk fekk sjukdommen, ha vore ekstremt høg.

Vi har ikkje kjelder som fortel om korleis pesten herja i Fana, men frå ei bok i Strandvik veit vi at pesten i 1600 tok livet av mange der, slik at vi trygt kan rekne med at bygdene rundt Bergen fekk stor skade av pestangrepa, med mange døde. Pesten i 1600 vart hugsa lenge, og vi ser den omtala i kjelder lenge etter.

Etter 1637 greidde bergensarane og vestlendingane å halde pesten borte. Til Austlandet kom den attende i 1654, og i København og delar av Danmark og Sverige herja den i 1710 og 1711. Då heldt Bergen og Vestlandet den borte ved at skipa som kom frå område med pest, måtte ligge i karantene i fire veker, før dei fekk komme inn til hamn. Det vart ordna faste karantenestasjonar langs kysten.

Sjølv om pesten var borte frå Vestlandet, herja den likevel mellom vestlendingar i 1711. Det var krig mellom Danmark-Noreg og Sverige, og tusenvis av vestlkandske soldatar og marinar var sende til Danmark, og dei vart sjuke. I førstninga gjekk det å ha kontroll. Det står namn på dei døde. Så mista dei kontrollen, og dei kunne berre telje lass med lik: gravlagt to lass med norske soldatar.

Til langt inn på 1900-talet kom det ofte ut meldingar frå norske styresmaktene om at det var meldt om pest i hamner

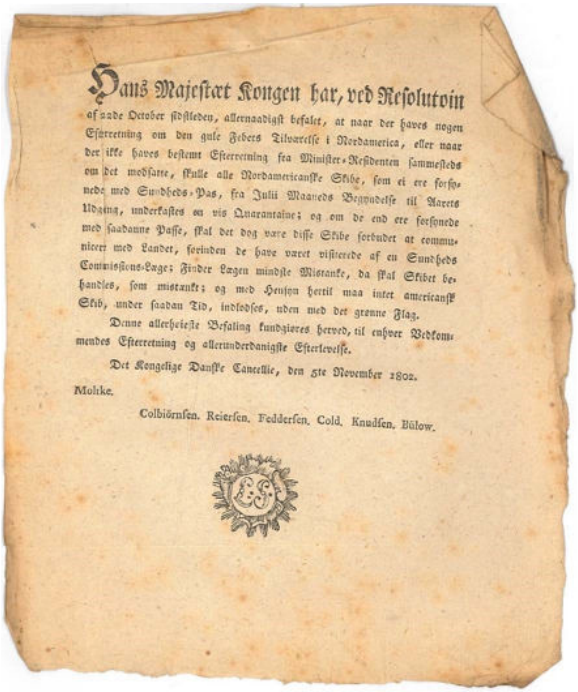

Hans Majestæt Kongen har, ved Resolution af 22de October forleden, allernaadigst befalet, at naar der haves nogen Efterretning om den gule Febers Tilværelse i Nordamerica, eller naar der ikke haves bestemt Efterretning fra Minister-Residenten sammesteds om det modsatte, skulle alle Nordamericanske Skibe, som ei ere forsynede med Sundheds-Pas, fra Julii Maaneds Begyndelse til Aarets Udgang, underkastes en vis Quarantaine; og om de end ere forsynede med saadanne Passe, skal det dog være disse Skibe forbudet at communicere med Landet, forinden de have været visiterede af en Sundheds Commissions-Loge; Finder Lægen mindste Mistanke, da skal Skibet behandles, som mistænkt; og med Hensyn hertil maa intet americansk Skib, under saadan Tid, indlodses, uden med det grønne Flag.

Denne allerhøieste Befaling kundgjøres herved, til enhver Vedkommendes Efterretning og allerunderdanigste Efterlevelse.

Det Kongelige Danske Cancellie, den 5te November 1802.

Molike.

Colbiørnsen. Reiersen. Feddersen. Cold. Knudsen. Bülow.

rundt Middelhavet eller på andre kontinent, med åtvaring til norske skip og sjømenn. Framleis er det utbrot av pest kvart einaste år, men sjukdommen fører til få dødsfall og vert rekna som lite dramatisk. I juli 2020 stadfesta kinesiske styresmakter at det var eit pestutbrot i byen Bayannur i Indre Mongolia.

Sluttord

Etter denne gjennomgangen av liding, sjukdom og død i Fana gjennom fire hundre år, får vi prøve å vere litt optimistiske. Historia viser oss at vi har komme gjennom alle epidemiane, at det er komme på plass effektive vaksiner mot dei fleste, og at sjukdommane kan haldast i rimeleg sjakk om ein sikrar god hygiene og avstand til dei som ber smitte.

Jan Bødtker:

Nye og viktige opplysninger om Bergens første bypost!

Uansett hvilken hobby man har, så viser erfaringene at det alltid lønner seg å publisere artikler om hobbyen sin i fagtidsskrifter, aviser eller i andre kanaler. I årene fra 2004 til 2010 var jeg en flittig leverandør av filatelistiske artikler til informasjonsbladet,

«Bergensposten», som Statsarkivet i Bergen gir ut fire ganger i året. I de to første numrene av «Bergensposten» i 2009, fikk jeg trykket teksten til boken om bypostene i Bergen, som jeg fikk utgitt i 2008. Dette viste seg å være døråpneren til det meste av historien rundt etableringen av den første byposten i Bergen. Det var drammenseren, Lorentz Georg Baarsen, som var eier av byposten i Bergen. Bare for noen få 10 år siden, visste vi så å si ingenting om Baarsens bypost.

Tidlig i september 2018 tikket det inn en SMS-melding på mobilen min, sendt fra et svensk mobilnummer. Innholdet var en tekst om Lorentz Georg Baarsen. Dette var mer enn interessent. SMS-meldingen ble overført til pc'en, slik at jeg kunne lese den i et større format. Jeg forsøkte å ringe mobilnummeret i Sverige, men fikk ikke kontakt. Meldingen ble derfor lagt til side. Der ble den lig-

Boken om de private- og den offentlige byposten i Bergen finner du i BFK's bibliotek, eller ved å kontakte undertegnede.

gende til slutten av november 2020, da jeg sendte den videre til bypostkollega, Bjørn Schøyen, i Oslo. Via Facebook fikk han snart kontakt

med en Magnus Baarsen (58) i Tyresö, noen mil sørøst for Stockholm. Han hadde skrevet sin egen slektsbok, og der figurerte Lorentz Georg Baarsen, som skulle vise seg å være rett mann på rett plass - han var nemlig Magnus sin oldefar! Nå var håpet at Magnus kunne kaste nytt lys over oldefarens bypposteventyr i Bergen for mer enn 155 år siden.

B

Bjørn Davidsen:
Romjuls-forrett på restemat

Julematen i vår lille familie har i flere tiår normalt bestått av pinnekjøtt på julaften og nyttårsaften, persetorsk på førstedagene og den setesdalske retten lefse og nepespa på annendagene - med far som sjefskokk. Hvordan det blir i korona-julen 2020 får tiden vise, men pinnekjøttet er i hvert fall forlengst i hus.

Siden jeg alltid tar godt mål til aller retter, blir det en del restemat av det som alternativt brukes i lapskaus og fiskesuppe. Når jeg i tillegg har to døtre som "mauler" som det heter på sørlandsk, kald kålrabistappe som kveldskos, blir restene av den også borte.

For ti år siden var vår lille familie i ferd med å utvides. Jeg fikk derfor i oppdrag å servere lefse og nepespa til den nye storfamilen annendag jul. For de som ikke vet hva som skjuler seg bak dette "mystiske" navnet, kan jeg fortelle at det slett ikke er noe mystisk. Det er rett og slett lammekjøtt (røykt eller ferskt) - eller ferskvannsfisk for de som foretrekker det, kokt sammen med kålrabiskiver. Av kraften blir det laget en "spa" (kall det gjerne suppe) i forholdet 4:1 kraft:melk, ispedd én spiseskje siktet hvetemel per liter spa. Dette gis selvfølgelig et oppkok og serveres ved siden av kjøttet og kålrabien med smurte po-

tetlefser til som duppe.

Nok om det. Denne annendag jul for ti år siden hadde jeg så mye restemat for hånden at jeg fant å ville bruke noe av det til forrett før hovedretten lefse og nepespa.

Originaloppskriften lyder fra tallerkenen og opp:

En firkantet bit usmurt potetlese,

en "seng" med kald kålrabistappe,

et stykke kald persetorsk,

opphakket pinnekjøtt som "strø".

Over det hele helles litt varm "spa".

Nå finnes det alternativer til både persetorsken og spaen. Det får fint an å bruke vanlig lettsaltet torsk. Og i stedet for spa, kan en bruke oppvarmet kraft etter pinnekjøttet.

God jul og romjuls-forrett fra

Bjørn Davidsen

se sett opp i samband med synfaringa i 1905 på Honndøla bru. Synfaringa viste nokre sprekker og brister, og nokre steinar var raste ut av muren. Sogn og Fjordane vegkontor «26 Hornindal», profilar 3 D, Hornindal bru 1905.